

UNIVERSITY OF NAIROBI
LIBRARY

KILIO CHA WANYONGE KATIKA RIWAYA ZA SAID AHMED
MOHAMED //

Na: MUGAMBI E. KAMUNDE

"Tasnifu hii imetolewa ili kutosheleza baadhi ya
mahitaji ya shahada ya 'Master of Arts' katika
Chuo Kikuu cha Nairobi"

1983

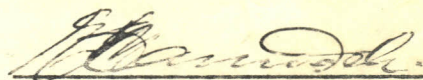
UNIVERSITY OF NAIROBI LIBRARY

0146863 6

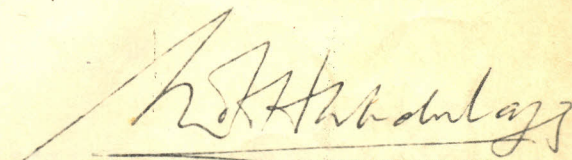
U N G A M O

"Tasnifu hii ni kazi yangu mwenyewe na
haijatolewa kwa mahitaji ya digrii katika
Chuo Kikuu kingine cho chote."

MUGAMBI E. KAMUNDE
(Mtahiniwa)

"Tasnifu hii imetolewa kutahiniwa kwa idhini
yangu kama msimamizi wa kazi hii wa Chuo Kikuu."

PROF. M. H. ABDULAZIZ

Y A L I Y O M O

UKURASA

Yaliyomo	i
Shukrani	iv
Muhtasari	vi

SURA YA KWANZA

1:1	Utangulizi	1
1:2	Somo la Utafiti	1
1:3	Madhumuni ya Tasnifu	3
✓ 1:4	Mipaka ya Tasnifu	4
× 1:5	Msingi wa nadharia wa Tasnifu ...	7 *
1:6	Sababu za kulichagua somo hili ..	10
1:7	Kazi zilizotangulia	12
1:8	Njia za utafiti	14
1:9	Tanbihi	15

SURA YA PILI ✓

2:0	✓ UTENGANO ✓	18
2:1	Utangulizi ✓	18
2:2	Maudhui ✓	19 ✓
2:3	wahusika ✓	27 ✓
2:3:1	Maksuudi ✓	30 ✓
2:3:2	Kazija ✓	35 ✓
2:3:3	Maimuna ✓	40
2:4	Muundo wa jamii katika Utengano ✓	47
2:4:1	Tabaka la kikabaila	48

2:4:2	Tabaka la makabwela	54
2:5	Kimalizio	65
2:6	Tanbihi	67

SURA YA TATU

3:0	DUNIA MFI MKAVU	71
3:1	Utangulizi	71
✓ 3:2	Maudhui	73
3:3	Ufupisho	74
3:4	Wahusika	76
3:4:1	Fumu Jaku, Mzee Gae	77
3:4:2	Bakari Jaku	82
3:4:3	Pandu Jaku	88
3:4:4	Fauz, Farouk Hilal	92
✓ 3:5	Hali ya uchumi na hisia za mwamko za wanyonge	98
3:6	Kimalizio	104
3:7	Tanbihi	106

SURA YA NNE ✓

4:0	ASALI CHUNGU	108
✓ 4:1	Utangulizi	108
✓ 4:2	Maudhui	109
✓ 4:3	Hali ya kisiasa katika Asali Chungu	110
✓ 4:4	Maisha ya jamii katika Asali Chungu	113

4:5	Wahusika	117
4:5:1	Zuberi	118
4:5:2	Dude	120
4:5:3	Kimalizio	121
4:6	Tanbihi	122

SURA YA TANO

5:0	HITIMISHO	124
	MAREJEO	127

108
14
122

122
108
14

67
18
85

122
108
14

S H U K R A N I

Napenda kutoa shukrani zangu kwa wale wote waliohusika kwa usaidizi wa namna mbali mbali ili kuifanya kazi hii ifanikiwe.

Kwanza kabisa nampa shukrani zangu za dharti Profesa M. H. Abdulaziz, aliye mkuu wa Idara ya Isimu na Lugha za Kiafrika katika Chuo Kikuu cha Nairobi, sio tu kwa kuisimamia kazi yangu vyema bali pia kwa kunipa shime na mawaidha bora ya kitaaluma.

Nawashukuru pia wahadhiri wote wa Idara ya Isimu na Lugha za Kiafrika kwa maoni yao bora waliyonipa mara kwa mara. Maoni yao yamenifadhili vikubwa katika kuisanifisha na kuisawirisha kazi yangu. Hasa yafaa nimtaje Dkt. Kitsao niliyeanza kazi hii naye akiwa msimamizi wangu. Yeye alinipa msingi dhabiti ambao umekuwa wa manufaa sana.

Namshukuru sana Bw. Said Ahmed Mohamed kwa maoni aliyonipa kuhusu riwaya zake na fasihi kwa ujumla - alipozuru hapa nchini - na vile vile kwa njia ya posta akiwa katika Jamhuri ya Ujerumani.

Singependa kuwasahau wanafunzi wa M.A. mwaka wa kwanza - akina Lukobwa, Mungania, Ali wasi, Musau na wengineo. Ndugu hawa walinipa moyo na vile vile kuniondolea upweke, maadam nilikuwa peke yangu katika

mwaka wangu wa masomo.

Nawashukuru akina Peter Mugambi, King'ei na Mbaabu, wote kutoka Chuo Kikuu cha Kenyatta kwa kujitolea kunisaidia pale nilipohitaji msaada wao.

Nakishukuru pia Chuo Kikuu cha Kenyatta kwa kuyagharimia masomo yangu na vile vile kwa kuigharimia kazi ya utafiti, uchapishaji na mahitaji mengine ya kifedha kuihusu tasnifu hii.

Mwisho, lakini si haba, namshukuru sana Bi Agnes Njeri sio tu kwa kuipiga taipu tasnifu hii bali pia kwa kuifanya kazi hiyo kwa uangalifu mwingi. Kwa kuikamilisha kazi hii ameonyesha stahamala na mapenzi katika lugha ya Kiswahili ambayo wapiga-taipu wengi huchelea kuwa ni ngumu na hupoteza wakati.

Kwenu nyote nasema - Ahsante sana.

M U H T A S A R I

Tasnifu hii ni kazi ya kifasihi inayoitafiti na kuinakidi fani ya mwandishi mmoja wa kisasa (S. A. Mohamed) katika riwaya zake tatu: Utengano, Dunia Mti Mkavu na Asali Chungu.

Katika uhakiki wake, kazi hii itazingatia kipengele kimoja - nacho ni "wanyonge" wanavyojitokeza na kuyatetea maslahi yao katika ile jamii aliyoichora S. A. Mohamed.

Kila sura itajadili jambo maalum ambalo litakuwa na changizo fulani katika kuyasawirisha maudhui. Mbinu tatu muhimu zitakazotumiwa na kutafitiwa ili kuyatekeleza maudhui ni za "kisiasa", "kiuchumi" na "kijamii". Mbinu nyingine zitakazotumiwa ni kama vile "wahusika", "matabaka" mbali mbali n.k. Kila Sura itaitafiti riwaya moja.

Sura ya kwanza ambayo ni utangulizi haina budi kuutoa ufafanuzi kuhusu mada ya tasnifu. Ufafanuzi huu hasa utajikita katika neno "wanyonge" ambalo lina utata mwingi, meadam kuna "wanyonge" au "unyonge" wa daraja na viwango mbali mbali - mathalani, kuna unyonge wa kitabia, kiuchumi, kiakili, kimwili n.k.

Sura hii pia itafafanua kuhusu maana ya "riwaya" na wajibu wa fasihi na mwandishi kwa madhumuni ya kumaizi kundi (tabaka) mwandishi analojitambulisha nalo.

Jambo hili litaisaidia sana tasnifu hii maadam mwandishi anayejitambulisha na walio wengi, bila shaka atayatilia maanani maslahi yao na atajitambulisha nao katika ukombozi.

Sura ya pili itaihakiki riwaya ya Utengano hususa katika mbinu ya kijamii. Katika sura hii, tutaigawa jamii katika matabaka mawili - tabaka la matajiri na lile la maskini kwa madhumuni ya kubainisha uhusiano ulioko baina ya makundi hayo na jinsi uhusiano huo unavyoathiriana. Ili kufikilia lengo hili hatuna budi kuchunguza jinsi wahusika wa daraja mbali mbali walivyochorwa katika riwaya ya Utengano.

Sura ya tatu ni uhakiki wa riwaya ya Dunia Mti Mkavu. Mtindo utakaotumiwa katika uchambuzi wa riwaya hii ni kama uliotumiwa katika sura ya pili - lakini sura hii itakita kwa upande wa "uchumi". Tumedhamiria kuonyesha jinsi hali ya uchumi ilivyowasakama watu wa kiwango cha chini katika jamii aliyotupa S. A. Mohamed. Lengo kuu ni kudhihirisha jinsi kundi la watu walioonewa na kudhulumiwa wanavyowaza udhalimu unaowakabili.

Sura ya nne itakuwa fupi kuliko ile ya pili na ya tatu. Tumeifanya iwe fupi ili kujiepusha na kuyarudia yaliyotajwa katika sura zilizotangulia.

Sura hii ni utafiti wa Asali Chungu. Mbinu itakayozingatiwa ni siasa na jinsi mamlaka yanavyogawa, hasa katika jamii za kinaizi na kibwanyenye ambazo zimejaa anasa na ulimbwende. Tutachunguza athari za maisha ya namna hiyo na jinsi yanavyowaathiri wanyonge katika jamii tunayoitaftiti.

Sura ya mwisho itakuwa ni "Hitimisho". Itakuwa ni kiungo cha kuyaunga mawazo na maoni yaliyoko katika sura nne za mwanzo. Itatoa pia msimamo na imani kuhusu suala la "wanyonge" katika jamii.

S U R A Y A K W A N Z A

1:1 UTANGULIZI

1:2 SOMO LA UTAFITI

Tasnifu hii itajishughulisha na uhakiki wa riwaya tatu za Said Ahmed Mohamed, katika kipengele kimoja - 'Wanyonge'.

Riwaya ni mojawapo ya tanzu (nyanja) tatu (nyigine zikiwa ni tamthilia na ushairi) za fasihi ya Kiswahili.

Maana ya riwaya ni hadithi iliyo ndefu kutosha kufanya kitabu kimoja au zaidi. Habari iliyomo ni ya kubuniwa tu na imejengwa juu ya tukio la historia. Yaweza kuandikwa kwa maelezo ya ujazo (au nathari).¹

Maoni zaidi kuhusu riwaya ni kuwa ni hadithi iendayo mfululizo kwa kinaganaga;

Hueleza maisha ya mtu au kikundi cha watu katika jumuiya yao au vipengee fulani vya maisha yao.²

Kuna madhumuni mbali mbali ya kutunga riwaya. Mathalani, kustarehesha, kuburudisha (kujiburudisha), kufundisha au kuhimiza ujasiri katika maisha, kuufunulia umma migogoro na mwenendo wake, kusahihisha makosa na kasoro za umma na watu binafsi kwa lugha ya msisitizo au kejeli.

Msanii wa riwaya tatu tunazozihakiki ameutumia usanii wake kuwahimiza wanyonge na kuwapa hisia za mwamko wa kiuchumi, kisiasa na kiutamaduni na kuwafanya sio tu watambue haki zao bali pia wazipiganie.

Neno "Wanyonge" au "Unyonge" kama lilivyoielezwa katika kamusi ya Kiswahili Sanifu lina maana ya;

"Hali ya kuwa dhaifu".³

Udhaifu huu unaweza kuwa wa hali nyingi. Lakini kwa vyo vyote vile, kuwa katika hali dhaifu ni kuwa na upungufu wa kitu fulani. Mtu anaweza kuwa dhaifu kwa kupungukiwa na nguvu za mwili. Upungufu wa namna hiyo waweza ukatokana na hali nyingi, kama vile maradhi, njaa N.K. Vile vile, mtu aweza kuwa na unyonge (udhaifu) kwa kupungukiwa na mali, akili au afya.

Tasnifu hii haidhamirii kuzungumzia juu ya unyonge (wanyonge) kwa ujumla. Tutajifunga katika namna ya unyonge unaojitokeza katika riwaya tatu tunazozihakiki.

Unyonge katika riwaya hizo watokana hususan na mifumo mbali mbali katika mazingira anayoyachora msanii. Mifumo hii ni kama vile; siasa, uchumi, jamii na utamaduni. Mifumo hii pia inaigawa jamii kitabaka, ambapo tabaka la juu linatumia mamlaka na nguvu zake kulinyanyasa na kulikandamiza tabaka la chini. Hili

48
12
622 B.

tabaka la chini ndilo ambalo tunaweza tukaliita tabaka la "wanyonge", waliokandamizwa, ambao hawana sauti na ni dhaifu (wapungufu wa nguvu) kwa vile hawawezi kuusimamia au kuutawala uchumi.

Kwa upande mwingine, tunatumaini kuwa tasnifu hii itaonyesha kuwa katika jamii anayoizungumzia S. A. Mohamed, unyonge haupo tu katika tabaka la chini. Kuna unyonge mwingine unaodhihiri (hasa unyonge wa tabia) miongoni mwa matabaka yenye uwezo na madaraka. Hali hii itaonekana waziwazi tutakapoingilia uhakiki wa wahusika mbali mbali riwayani. Kuwepo kwa unyonge katika viwango kadhaa kwatuonyesha kuwa hakuna kiumbe aliyekamilika na vile vile kuwa wanyonge ni wa aina mbali mbali. Wazo hili lautilia nguvu msemu usemao kuwa "Hujafa hujaumbika", na linatoa waadhi kwa waliobarikiwa kupata cheo, hadhi, mali na utukufu kuwa, hivi ni vitu vya hapa duniani na havidumu daima dawamu.

Kiungo
hadhi

1:3 MADHUMUNI YA TASNIFU

Kari
hallo
wangu
upya

Madhumuni ya tasnifu hii ni kuhakiki hali ya wanyonge kama wanavyojitokeza katika riwaya tatu za Said Ahmed Mohamed - yaani; Utengano; Dunia Mti Mkavu na Asali Chungu.

Lengo hili litafikiliwa kwa njia kadhaa. Kwanza ni kuhakiki jinsi wahusika kadhaa walivyochorwa riwayani na kutoa ufafanuzi kuhusu "wanyonge" kwa kueleza aina mbali mbali za wanyonge na hali zao. Licha ya hayo,

kazi hii itajaribu kueleza na kubainisha juhudi zinazofanywa na wanyonge hao ili kujiinua na kujikomboa kutokana na hali yao dhaifu katika mazingira na jamii ambamo msanii anawachora.

Katika riwaya zake, Said Ahmed Mohamed amewachora wanyonge kama kundi la watu katika matabaka ya jamii, ambalo linaonewa, linadhulumiwa na linanyanyaswa. Uonevu huu umetokana na mifumo ya kisiasa, kiuchumi na kijamii, ambayo inajitokeza kinaganaga katika jamii fulani finyu ambayo msanii anaishughulikia.

Ingawa ni tatizo lisilo haba kuipambanua mifumo hii, pale ambapo uwezekano utapatikana, basi upambanuzi utatolewa.

Katika kuihakiki mbinu hii ya "wanyonge", vile vile, tutajaribu kuipata ithibati kuwa "wanyonge" wameonewa na ni kwa kiasi gani - kama inavyodhihirika riwayani. Kisha tuchunguze ari na shime zinazofanywa na baadhi ya wahusika waliodhalilishwa ili kuikata minyororo ya kiutumwa.

Ni dhamira yangu kuwa kwa kuhakiki kipengele cha wanyonge kama walivyowasilishwa riwayani, ukweli wa maisha ya uhalisi ya jamii, kwa mujibu wa historia utabainika.

1:4 MIPAKA YA TASNIFU

Kazi hii kwa kiwango kikubwa itakuwa kazi ya

uhakiki wa kifasihi. Uhakiki wa kifasihi ndio ambao umesadifu zaidi maadam imeelezwa kuwa;

Fasihi hutokana na vitendo vya kihisia vya watu katika jamii ----- . Fasihi ni zao la kipawa cha watu kimaarifa linalowasilishwa kwa maandishi (maneno) kuonyesha ukinzani na migogoro katika jamii.⁴ (tafsiri ~~yangu~~ ^{yake}). *Huu si ueoni bwana.*

Aidha, wataalam wengine kama vile Coser wamesema kuwa fasihi ni;

Kauli hai kuhusu maisha na mapambano ya kujihami kwa hali na mali kwa watu wa jamii fulani.⁵ (tafsiri ~~yangu~~).

Kwa vyo vyote vile fasihi imeelezwa kama kioo cha kuiangalilia jamii fulani. Ni kwa mujibu huu (ambapo fasihi haiwezi kutengwa na jamii) ambapo katika kuhakiki "wanyonge" katika jamii aliyotuchorea msanii riwayani tumeamua kuzingatia uhakiki wa kifasihi.

Tasnifu hii haidhamirii ~~ku~~^{ku} kiuka mipaka ya jamii anayozungumzia Said Ahmed Mohamed.

Ni Tutajifunga katika nyakati na mazingira tunayopewa na mwandishi. Ingawaje si jambo rahisi kuweka mpaka tukasema mwandishi aandika baina ya mwaka huu na huu, tasnifu hii itakuwa na wajibu wa kubainisha nyakati tofauti tofauti katika kila riwaya.

Jambo maalum ni kuwa tutajishughulisha na maisha halisi kama yalivyolengwa katika jamii aliyoikusudia mwandishi.

Lakini, ingawaje tutajifunga katika riwaya za mwandishi mmoja, haimaanishi kuwa tukiyapata mawazo ya waandishi wengine wanaolandana kimaudhui na msanii wetu tusiyachukue. Tutayachukua, lakini ni kwa madhumuni ya kutilia nguvu maoni au fikra za msanii yule mmoja tunayemhakiki. Aidha, maoni tutakayoyachukua kutoka "nje" hayana budi yatusaidie katika kulifikilia lengo la tasnifu kwa jumla.

Ingawa Said Ahmed Mohamed ameziandika riwaya zake baina ya mwaka 1977 na 1980 (Asali Chungu - 1977; Utengano - 1980, Dunia Mti Mkavu - 1980), ameweza kuranda kwa usanii mwingi katika nyakati za nyuma ya miaka hiyo. Kwa mfano, ametuchorea (sio katika riwaya zote) jamii fulani ambayo iliishi katika utawala wa Kinaizi. Jamii ya aina hiyo itachunguzwa katika tasnifu hii hususan kwa muktadha wa jinsi walio wanyonge walivyojitahidi na kujikakamua ili kupambana na hali ile wakati ule.

Katika jamii nyingine (ya riwayani), tutakuwa na jukumu la kutafiti hali ya wanyonge hasa baada ya jamii ile kujikomboa kutokana na udhalimu wa wakoloni - yaani baada ya kujipatia "Uhuru wa bendera".⁶

1:5 MSINGI WA NADHARIA WA TASNIFU

Katika tasnifu hii, ambayo imejikita katika kipengele kimoja katika jamii, hatuna budi kuuchukua mtazamo wa kijamii kuwa ndio msingi wetu wa nadharia. Madhumuni ya kuichagua nadharia hii ni kuwa fasihi, kama ilivyosemwa hapo juu, sio tu zao la jamii, bali pia mizizi na misingi yake imejikita katika jamii hiyo.

Kutokana na dhana ya fasihi katika muktadha wa jamii, wametokea wahakiki chungu nzima ambao wamejizatiti kutoa maelezo yao kuhusu fasihi na jamii - Mathalani Ngugi (1978) Literature and Society.

Kazi hii pia itatumia msingi wa nadharia wa Ki-Marx ili jamii iweze kueleweka kikamilifu. Dhamira ya kuutumia mfumo huu ni kuwa jamii tunayoihakiki imejengeka katika matabaka mbali mbali.

Katika The Communist Manifesto, maoni ya Marx kuhusu jamii zote ni kuwa;

Historia ya jamii zote zilizoko ni historia ya mapambano ya kitabaka -----.

Wakandamizaji na wale wanaokandamizwa wako katika kambi mbili za ukinzani.⁷ (Tafsiri yenu yangu). ~~Marx~~ ^{Marx}

Akiendelea na maudhui yake kuhusu tabaka katika jamii, Marx anatuambia;

Jamii nzima inaendelea kugawanyika katika kambi mbili zinazopingana; inagawanyika katika matabaka mawili ambayo yanapingana kiwazi; Bwanyenye na Proletarii.⁸
(Tafsiri yangu). *wasichonecho wakata am → mafakhi ✓*

Mojawapo ya jukumu la Marx lilikuwa ni kuubomoa na kuuangamiza ubeberu na ubepari, mifumo ambayo ilielekea kuiangamiza na kuiteketeza jamii. Mifumo hii imekuwa kama ugonjwa ambao hauna budi kuchangiwa dawa kwa hali na mali.

Marx hutoa maoni kuwa tabaka zima la watu wanaodhulumiwa na kuonewa hawana budi kuungana kwa umoja ili kumng'oa adui anayewakabili. Adui huyu ndiye anayehodhi uchumi, rasilmali na amemhini mnyonge angalau nafasi ya kupumua.

Marx aonelea kuwa njia ya kujikomboa na kurejesha hali za kiutu, haki, usawa na utangamano ni moja tu. Nayo ni kuchukua ala na kujiandaa kwa mapambano.

Anahimiza kwamba inawapasa wanaonyanyaswa wawe na hisia za mwamko na wafahamu dhahiri kuwa wameonewa. Kisha kufanya hivyo, ni jukumu lao kuzua mbinu za kujikomboa hususa kutokana na kasumba waliyoivuta ikawaingia katika akili, mawazo na fikra.

Katika kitabu cha Swingewood, Marx and Modern Social Theory, mwandishi atuambia kuwa;

Nadharia ya Marx ya kijamii husisitiza uhusiano wa kiuchumi baina ya njia za uzalishaji na utambuaji wa uhuru kwa wafanyakazi - uhusiano wake na watu wa tabaka lake huleta mwamko wa kitabaka.⁹ (Tafsiri ~~yangu~~ ^{jetu}).

Dhana ya Marx ni kuwa migogoro, migongano na ukinzani wa kitabaka unatokana na uchumi - jinsi unavyosimamiwa na jinsi unavyogawa kwa kila kundi.

Kutokana na hali hii, itikadi ya Marx na ya wahakiki wengine katika jamii (akiwepo S. A. Mohamed - mwandishi wa riwaya tunazozihakiki) ni kuwa ni muhali amani kupatikana mahali pasipokuwepo haki, usawa na ukweli. Itikadi hii yaelekea kuupa nguvu msemu wa Kiswahili usemao kuwa; "Amani haiji ila kwa ncha ya upanga".

Ili kuwe na jamii inayostahiki, mapinduzi ni jambo la lazima. Njia ya pekee ya kuyaleta haya mapinduzi (ya kisiasa, kiuchumi, kijamii na kiutamaduni) ni mapambano tu. Na hapa ndipo wafanyakazi (wanyonge) wanapohimizwa waungane na wachukue ala ili wapigane na "mabwana zao".

Katika unasibishaji wa nadharia ya Ki-Marx na kiini cha tasnifu hii, Said A. Mohamed na waandishi wengine anaooana nao kimaudhui amejaribu kuibainisha

wazi mifumo inayosababisha "kilio cha wanyonge" na kutoridhika kwao, na jinsi wanavyojiandaa ili kuuleta ukombozi.

1:6 SABABU ZA KULICHAGUA SOMO HILI

Hadi kufikia sasa, hakujawahi kutokea tahakiki zilizoshughulikia riwaya tatu za Said Ahmed Mohamed.

Isitoshe, hakuna hata mhakiki mmoja aliyejitokeza uwanjani kuutambua au hata kuukejeli umbuji wa S. A. Mohamed katika fani hii ya kuziunda riwaya.

Jambo maalum lililol^{tu}ivuta kama sumaku katika kulichagua somo la kazi hii ni ile itikadi ya mwandishi mwenyewe. Itikadi yake maalum ni kuwa ijapokuwa dhuluma na uhaini vitaendelezwa kiasi gani, hatimaye * haki na utu vitatawala katika jamii. Aidha, mahali pasipo haki, amani haiwezi kuwepo. Imani hii ya walio 'wanyonge' inadhihirika katika riwaya na itajitokeza katika sura zifuatazo ambapo wanyonge wanazusha mtafaruku dhidi ya wenye 'nguvu'.

Mwandishi aitumia itikadi yake kama kigezo cha kuundia riwaya. Anajitambulisha na walio wengi ambao kwa sadfa ndio wanaonyanyaswa.

Katika itikadi yake, S. A. Mohamed aamini kwamba;

Lazima mwandishi awe na mtazamo madhubuti juu ya jambo au mambo mbali mbali ya maisha. Kwa mfano, suala la umaskini,

unyonge na uonevu kati ya mwanadamu na
mwanadamu analionaje mwandishi -----?¹⁰

Anaendelea S. A. Mohamed;

Na mwandishi anapaswa kufuata itikadi
ipi? Bila shaka ile itikadi inayotetea
wengi; wazee na ndugu zetu ambao maisha
yao yafanana na maisha ya wanyama -----.¹¹

Somo hili la ^{hiki} "wanyonge" limechaguliwa kwa kutilia
maanani wajibu wa fasihi na wajibu wa msanii katika
* jamii. Tukichukulia kuwa wajibu wa fasihi ni kuimulika
na kuielimisha jamii, na kuwa msanii ana wajibu wa
kuiambia jamii ukweli, basi, itaonekana kuwa ni
unafiki mkubwa kwa waandishi kuandika ili kuwafurahisha
watawala au "mabwana zao".

Mwandishi anayestahiki jina hilo hana budi
ayaeleze maisha ya watu katika jamii kihalisi ili
jamii ile iweze kujisahihisha.

Katika riwaya zake, S. A. Mohamed amefaulu
kutuchorea picha ya maisha ya uhalisi bila kuchelea
jambo lolote. Amefanya hivi kwa kutumulikia wanyonge,
hali zao, maslahi yao, hisi zao, malalamiko na
harakati nyingine katika maisha yao ya kila siku.

Inatumainiwa kuwa somo hili litaamsha hamu na
* shime kwa wasomi ili wachukue ala za kitaaluma na
kutafiti zaidi kuhusu fani mbali mbali zinazojitokeza

katika riwaya za S. A. Mohamed.

1:7 KAZI ZILIZOTANGULIA

Mpaka sasa hakujatokea tahakiki zozote zenye kutajika zilizozichambua riwaya za S. A. Mohamed.

Ni makala mawili tu yaliyoweza kupatikana ambayo yalishughulikia kazi hiyo. Licha ya hayo, kuna pia kazi moja ya tasnifu.

S. A. Mohamed mwenyewe ameyaandika makala akayaita;

"Kupatana na riwaya zangu",

aliyoyatayarisha kwa madhumuni ya kuyatoa katika kongamano iliyofanyika katika ukumbi wa "Kenya Polytechnic" mnamo Agosti - 1981.

Ingawa makala haya yamekita zaidi katika nadharia kuliko katika uhakiki, bali yana fungu lake la kuchangiza katika tasnifu hii. Katika makala hayo, msanii asema kuwa ni vigumu sana mwandishi kuweza kujihakiki mwenyewe. Hivyo hatuwezi kuyaita makala hayo uhakiki wa riwaya za mwandishi. Dhamira yake (mwandishi) kuu ni kuonyesha uhusiano wake na riwaya zake na jinsi (riwaya) zinavyojengeka.

Makala haya yazungumzia umbuji wa msanii wa riwaya kwa jumla bali hayashughulikii kipengele kimoja kama ilivyo madhumuni ya tasnifu hii. Kwa hivyo, huenda yasitufae kiasi kikubwa maadam yamekita zaidi

katika muundo na mtindo wa riwaya.

Sehemu moja tu ambayo ina uwiano na madhumuni ya tasnifu hii ni sehemu ambapo makala haya yanaeleza kuhusu wajibu wa msanii katika sanaa ya uandishi. Hapa, S. A. Mohamed anajitambulisha na walio wengi katika jamii, na kutupa dhana kuwa mwandishi ye yote anayesadifu hana budi kujitambulisha na kundi la watu ambao wanakandamizwa, kunyanyaswa na kudhulumiwa na tabaka la juu lenye uwezo na nguvu.

Makala ya pili ni yale yaliyoandikwa na Dkt. Al-Amin Mazrui, "Dunia Mti Mkavu" (A literary treatise on Marxism).

Mazrui, katika uhakiki wake, ametumia ^{Nadhemia ya} mfumo wa ^{riwaya ya} Ki-Marx na sanaa - jamii kuitazama Dunia Mti Mkavu.

Ametumia uhakiki wa kijamii kuukejeli na kuubeua ubwanyenye na unaizi ulioenea Unguja.

Tasnifu hii itanufaika sana kutokana na maoni ya Mazrui ingawaje itajifunga tu katika "wanyonge" wanavyojitokeza katika mazingira iliyoenezewa.

Tasnifu ya Kazungu (1983) ya M. A. pia imeingilia riwaya moja ya Said Ahmed Mohamed - Asali Chungu.¹²

* Ingawaje Kazungu amechunguza riwaya hiyo hasa kwa upande wa lugha na matumizi yake katika kuendeleza maudhui, kazi hii itatusaidia kuimaizi riwaya hiyo kwa mujibu wa uhakiki.

Wocumbo, unyaka
kuwacha

Jambo muhimu alilolitafiti Kazungu kwa mfano, ni ule ulimwende uliotapakaa Unguja. Watu wa tabaka fulani walishiriki katika mambo ya anasa na starehe - vitu ambavyo vilipatikana kutokana na jasho la wakulima (wafanyakazi wa kiwango cha chini cha maisha).

1:8 NJIA ZA UTAFITI

Tasnifu hii itatumia njia kadha kama mwongozo wa utafiti.

Kwanza kabisa ni kuzisoma kwa mapana na kwa kuchimba riwaya tatu za Said A. Mohamed; Utengano, Dunia Mti Mkavu na Asali Chungu.

Kisha tutachunguza baadhi ya mienendo ya wahusika hususa nguli na wakinzani kwa kusudi la kuelewa jinsi wanavyosaidia katika kuiendeleza maudhui. Tutajaribu pia kuubainisha ukinzani au migogoro iliyopo baina ya makundi mbali mbali ya wahusika - au katika jamii iliyoelezwa riwayani ambayo inawakilishwa na wahusika mbali mbali. Ubainishaji wa namna hii ni muhimu ili tuweze kuitazama mazingira ambamo unyonge unaibuka.

Pili, tutavisoma vitabu vinginevyo vyenye kuiendeleza maudhui inayolandana au hata kukurubiana na ile ya "kilio cha wanyonge" inayoendelezwa katika riwaya za S. A. Mohamed. Vitabu vitakavyosomwa ni kama vile; S. A. Mohamed - Sikate Tamaa (mashairi);
M. S. Mohamed - Nyota ya Rehema, Kiu (riwaya);

Hussein - Mashetani, Arusi (tamthilia); Mazrui - Kilio Cha Haki (tamthilia); Ngugi na Micere - Mzalendo Kimathi (tamthilia), na vinginevyo vyenye kuinufaisha kazi hii.

Ingefaa ifahamike kuwa vitabu hivyo vitatumiwa kwa madhumuni ya kupanua mawazo tu katika kuliendeleza somo hili. Hivyo, tutayachuja yale ambayo yatatuauni na kuurutubisha uhakiki wetu wa "wanyonge".

Tatu, litakuwa jambo aula kukutana ana kwa ana na S. A. Mohamed (mwandishi wa zile riwaya tatu) ili kupata mawaidha machache kutoka kwake, hasa juu ya maisha yake, mazingira, itikadi na kadhalika. Naamini kwamba kwa kukutana na mbuti huyu nitanufaika zaidi katika jukumu la kuzinakidi na kuziratili riwaya zake.

Mwisho, nitazungumza na wanavyuoni kadha na wataalam wengine wo wote wale wanaoweza kutoa mawaidha muafaka.

Nina imani kubwa mno kuwa taaluma, maoni na fikra za watu mbali mbali zitaniauni vikubwa katika kuisanifisha na kuikamilisha tasnifu hii.

1:9 TANBIHI

1. Nkwera, F.M; Sarufi na Fasihi Sekondari na Vyu, Tanzania Publishing House, Dar-es-Salaam, 1978 u.k. 109.

2. Kama nambari 1, juu.
3. Kamusi ya Kiswahili Sanifu, Oxford University Press, 1981, u.k. 302.
4. Ngugi, "Literature and Society" in E. Gachukia's Teaching of African Literature in Schools, Kenya Literature Bureau, Nairobi, 1978 uk. 3.
5. Coser, L.A., Sociology Through Literature, Prentice Hall, International Inc. London, 1963, uk. 1 - 2.
6. Kama nambari 4, juu.
7. Marx K., & Engels F., The Communist Manifesto, Penguin Books, 1978, uk. 79.
8. Kama nambari 7, juu.
9. Swingewood, A., Marx and Modern Social Theory, The Macmillan Press Ltd., London, 1975, uk. 114.
10. Mohamed, S.A., "Kupatana na riwaya zangu". Makala yaliyotolewa kwa kongamano katika ukumbi wa "Kenya Polytechnic" Agosti, 1981 uk 4 - 7.

11. Kama nambari 10, juu.

12. Kazungu, K., Tasnifu ya Digrii ya M.A. (1983),
Chuo Kikuu Cha Nairobi.

S U R A Y A P I L I

2:0 U T E N G A N O

2:1 U T A N G U L I Z I

Mohamed Said
Mohamed

Utengano ni riwaya ya pili aliyoiandika Said Ahmed Mohamed. Ya kwanza ni Asali Chungu.

Katika Utengano, mwandishi, kwa kuutumia ufundi wake ameweza kutuchorea picha na kutupa mandhari ya jinsi mambo yanavyotokea katika maisha ya kila siku ya jamii fulani.

Amefikilia lengo hili kwa mbinu kadha. Mathalani anawatumia wahusika ambao ni viumbe wa hadithini, kwa kuwapa kila mmoja wao nafasi au fungu fulani la kuchangiza katika uendelezaji wa maudhui.¹

Katika riwaya hii wamewasilishwa wahusika wa viwango na namna mbali mbali. Kuna ^{protagonist} nguli na vile vile kuna ^{antagonist} wakinzani. Aidha, kuna wahusika wengine ambao wametumiwa tu kama viungo au viwakilisho vya kuunga vitushi mbali mbali vya riwaya.

Wahusika wanajitokeza katika jamii ambapo;

Maisha hugawiwa mapande katika kile tukiitacho siasa, uchumi, ma-sala ya kijamii, ya kiutamaduni, ya kidini ----- n.k.²

Ingawa mifumo hiyo yote imejitokeza katika

Utengano, lakini si jambo rahisi kuweza kupambanua au kuchanganua kwa mfano siasa kutoka katika uchumi, maadam mambo haya yamechangamana na ndiyo hasa misingi ya jamii katika Utengano. Lakini, kwa kuwatumia wahusika kama vyombo au vioko vya kuiangalilia jamii tutaihakiki na kuinakidi mifumo hii ~~mmoja mmoja~~ au yote kwa pamoja ili kuweza kutambua jinsi inavyoathiri jamii anayoizungumzia Said Ahmed Mohamed.

2:2 MAUDHUI

Dkt. Kitsao amekariri katika mihadhara yake kuwa Utengano ni mojawapo ya riwaya za Kiswahili zinazoendeleza maudhui ya "Kilio Cha Wanyonge".³ Tasnifu hii ^{inaliunga} yaliunga mkono wazo la Kitsao, na kuongeza kuwa, ingawaje yaweza kusemwa kuwa "kilio cha wanyonge" ndiyo maudhui ^{ma} kuu, kuna maudhui ^{me} nyingine ^{na} ndogo ambayo ^g inasaidia katika ^{kutaeendeleza} kuiendeleza maudhui ^{me} kuu.

Katika jalada la Utengano, tunayapata maneno yafuatayo;

Ilikuwaje hata Maimuna - mwari Mwa~~r~~ika, mwana wa nyumba kubwa - kubadilika kiasi hicho? ----- Ni nini hasa kilicholeta utengano nyumbani mwa Bwana Makuudi?⁴

Maneno haya yanatuashiria kuwa kuna utengano "nyumbani mwa Bwana Makuudi". Vile vile yanamkabidhi

mhakiki jukumu la kukitafuta kiini cha utengano huo.

Ni jambo ^{mburu} aula iwapo utengano uliopo utabainishwa kabla ya kuingilia suala la kukitafuta kiini chake.

Maksuudi ametengana na dunia, wadhifa (kazi), bibiye Tamima, wanawe Maimuna na Mussa, Mwanasururu n.k. Rashidi ametengana na kazi, Maimuna na mji (akaenda Futoni) na vile vile Mama Jeni na Biti Sururu. Mwanasururu naye ametengana na dunia..

Kwa maoni yangu, utengano huu huletwa na hali au taratibu za jamii na utamaduni wake. Hali hizi ni kama vile ubwanyenye, uliotokana na athari ya Uarabu/Uajemi na Uislamu (hata kabla ya ukoloni wa Waarabu kuanza) na Ubepari, uliotokana na uzungu na Ukristo katika muda wa ukoloni wa Waingereza na Wazungu wengine.⁵

Utengano huu vile vile watokana na ubinafsi, uroho, uafriti na dhuluma, mambo ambayo husababishwa na athari za pesa - katika muktadha wa jamii za kikabaila na kibwanyenye. Hali hii hasa imetokana na athari za mapinduzi ya viwandani ambayo yalisababisha hali ya 'ubwana' na 'utumwa', masala ya wafanyakazi na ile ya wasimamizi (mabwana zao) n.k. Ni katika muktadha huu ambapo tunamuona Maksuudi akiwa mwenye takaburi, tadi na inda. Amejitosa katika kinamasi cha anasa kiasi cha kuwa ameusi utu wake. Haoni karaha kufanya mambo ya kiunyama (hata kwa mke wake) kwa vile cheo, mamlaka na

pesa zimempokonya utu - na kumfanya asitambue halali wala haramu.

Kasumba hii ya hadhi, cheo na pesa imewaingia viongozi wengi akilini Chambilecho Hussein katika Mashetani.⁶ Imewapumbaza na kuwahadaa mpaka wakasahau msemu wa wahenga usemao kuwa, "Mpanda ngazi hushuka". Maudhui hii ya hadaa na pumbao la dunia imezingatiwa katika utenzi wa Al-Inkishafi, ambapo mshairi anaunasihi moyo wake kwa kunaswa na "ghururi" za dunia. Anaunasihi moyo wake ili uzinduke katika usingizi, kwa mfano, mshairi ausaili moyo wake;

Moyo wangu nini huitabiri!

Twambe u mwerevu wa kukhitari,

Huyui dunia ina ghururi?

Ndia za tatasi huzandamaye?⁷

Ubeti huu unapiga mwangwi katika Utengano, kwa vile, wanaoshiriki katika vitendo vya dhuluma na vya uhaini wanadhani kuwa wataishi hapa duniani milele. Wametekwa bakunja na mali na utajiri hata hawatambui kuwa vitu hivyo havidumu hapa duniani. Wameasi haki na utangamano pasipo kufahamu kuwa hatimaye, haki itatawala na walio maadui wa haki watatumbukia kwenye kaburi la sahou.

au Wazo *ingine* *(-1/2 kadimo)*

Maudhui nyingine ambayo yajitokeza wazi wazi ni ile ya, "Taasubi ya kiume" au "udhalilishaji wa kike

10,000
80000
5380

2

(uke)". Dhana hii yamfanya mwanamke aonekane dhaifu na mnyonge mbele ya mwanamume. Katika Utengano, msimu na hadhi ya mwanamke imepuuzwa na (mwanamke) akafanywa kuwa kama chombo au kifaa cha kukinaishia haja za mwanamume. Hakuna usawa wala haki baina ya mume na mke. Wanawake nao hawalali. Wanatoa malalamiko yao kinaganaga bila ya kuchelea nguvu za wanaume. Wanawake wamepata hisia za mwamko za kujitetea na kupigania maslahi yao. Kwa mfano, kumetokea waandishi wa Kiswahili wenye kuiandikia maudhui ya kupigania maslahi ya wanawake.⁸

S. A. Mohamed amtumia mhusika wake Kazija, (ambaye ameonewa sio tu na dunia bali pia na Bw. Makuudi) kama chombo au sauti ya kuyatetea maslahi ya wanawake.

Anamwona je?
Je amofanua?
Je kuna alikuwa alikuwa uzuri na makuudi? Suly!

A

Mwanzo kabisa wa sura ya kwanza mwandishi atueleza;

Kuna mengi ambayo Kazija anayachukia. Ndiyo, anachukia ----- Kwanza anamchukia mwanamume. Mwanamume anamchukia kwa sababu dhahiri, nayo ni kuwa ameekwa mbele, ingawa Kazija hajui na nani. Pili, anaichukia nafsi yake - nafsi iliyolemaa na kuridhi siku zote kumpembejea mwanamume ambaye ni kiumbe kama yeye. Anachukia hali yake, anachukia jamii yake, anachukia, anachukia kila kitu, kila kitu ----- (uk. 1)

W
ameekwa
na nani?
na jamii?
na mume?
na GEZAGA (week! NIMOTO!)

Kazija si mwanamke wa kwanza kulalamika kuhusu

msimu wa wanawake na maslahi yao katika jamii. Katika kazi kadha za Kiswahili na vile vile Kiingereza, tumewaona wanawake wakijitokeza kupigania haki zao. Maandishi hayo ni kama vile, Tambueni Haki Zetu,

Wimbo Wa Lawino n.k.

Kana huzosoma kitabu usisene okot anajitokeza m haki za wwanamke.

Kazi moja ya Kiingereza ya Mutiso G. C. (1947) imetueleza kuhusu mhusika mmoja (mwanamke) ambaye amekataa kuamka asubuhi na mapema kumtayarishia mumewe chai, akidai kuwa wote wana haki sawa. Chungu! Upuzi! Katika mwendelezo wa "Taasubi ya Kiume", Kazija ajasiri kutudhihirishia kuwa hakuna usawa baina ya mwanamke na mwanamume;

----- elimu bora kwa mwanamume, kazi bora kwa mwanamume, haki zote kwa mwanamume.

Mwanamke ni nani mbele ya mwanamume? (uk. 7).

(=> ni Chwamba cha kumfika haka wa kumtumikia mwanamume.

Malalamiko haya yaonyesha sio tu kudhulumiwa kwa wanawake, bali pia yaonyesha udunishaji wao. Twaweza kuwaainisha katika kundi la wanyonge - watu ambao wamenyimwa sauti na wenye nguvu. Wazo hili ladhihirika pia kwa kuutazama uhusiano ulioko baina ya Bw. Makuudi na mkewe Tamima. Bi Tamima hana haki wala uwezo wote wa kujitetea dhidi ya uonevu na dhuluma za mumewe. Lake tu ni kuufyata mkia simba angurumapo.

Maudhui nyingine inayojitokeza ni ya malezi.

BLURURU! MORAN! JORD-KENYA! Nyakho hijabaini Katwa Kwaza

Angurumie Samaki.

Inhuta

*an duka yako!
mke wako!
si mhusika
Atodaije haki sawa
ho ki sawa
anambitaji yake!
kumpa haki*

*Takia yao
huanika niki*

(Okot) mume? wewe!

*I could have killed her!
But why?*

Unboxe

Kijiali

dhuluma

*oxigen!
Sikit
Chama
elali
Chama*

Wamesema wahenga kuwa "Mtoto umleavyo ndivyo akuavyo".
Aidha, wakasema wahenga wao hao kuwa "Mtoto akililia wembe mpe".

hao
(2 names off)

Ufite
Lepe
Mwovu
Nyito
Mtawala wa Kimabawa

Ufite
Lepe
Mwovu
Nyito

Katika jukumu la malezi, Maksuudi ni mzazi aliyeitawala nyumba yake kwa "ufito wa chuma" (iron fist) Aliitawisha jamii yake katika "Kasri la watawa". Aliwanyima watu wa nyumba yake (hasa mwanawe Maimuna na mkewe Bi Tamima) uhuru angalau wa "kutoka" nje na kufahamu jinsi ulimwengu (wa nje) ulivyo. Unyimwaji huu wa haki (hasa kwa vijana wanaokua) huleta madhara makubwa hatimaye maadam sharti mtu ajifunze mema na mabaya na ajue kujiamulia chungu na tamu kutokana na tajriba ya kilimwengu. Kwa mfano, tunamuona Kazija anaweza kuimudu dunia kwa kutumia ujanja na ujeuri - mambo ambayo yatokana na tajriba yake. Tajriba hii imempevusha na anaelewa vizuri jinsi ya kukabiliana na kupambana na Bw. Maksuudi;

mkozi wa chuma
ufite
Mwovu
Nyito
afedwa!!!
nyungu
konzi nsito!
All of you are ninias
(O.C. Masters)
come you
leave these
Simpletons
alone?
doubt for
O.C. Masters

Sikiliza, dunia hii hayendi bila ya pesa.

Unapokuwa ukii ----- Unapokuwa kiongozi piga kelele. Taja kila kitu lakini unapopata nafasi ya kula kula! Na mwanamke mwepesi wa kuliwa. (uk. 12). *ujenzi* *ujeh*

"edible"
knobs

Tambaki

Kazija anaendelea na kusema kwa kejeli na ubeuzi;

Na huyu ndiye mtetezi anayetazamiwa kugombea uchaguzi. Huyu ndiye atakayechukua maisha

ya wanyonge mikononi mwake. (uk. 12)

Maneno haya na mengine mengi ayasemayo Kazija yatuonyesha dhahiri shahiri kuwa mwandishi anamtumia kama sauti ya kuwatetea wanyonge; lakini jambo hili litachunguzwa kwa tafsili zaidi katika sura ifuatayo ambayo itahusu wahusika.

Maimuna, "Mwari Mwafrica, mwana wa nyumba kubwa" amekosa maarifa aliyonayo Kazija. Ndiposa msanii atueleza kuwa Maimuna;

Alitaka azaliwe upya, alelewe upya, akuwe upya, asomeshwe upya, aishi upya katika ulimwengu aliokuwa kanyimwa kuishi. Alitaka aguse, ashike, avamie, aonje, ale, anywe, akoge, avae, atembee katika dunia mpya. (uk. 39)

fani ya
kushikwa
Taka ni
ya vasi
vohi

Hamu ya "uhuru" huu imemshawishi Maimuna kuufikia uamuzi fulani. Amekata kauli kwamba ~~wana~~ budi kutoroka nyumbani ili muradi akaweze kukizima kiu ~~alichonacho~~ ~~cha~~ kutaka "uhuru". - ngo!

~~Kuzidha k...~~
Kwench!
Kutona...
Nmesense
mbwa webwe

Maimuna si binti wa kwanza Mwafrica kudai uhuru na kutaka kuivunja minyororo ya wazazi. Msichana Tatu katika Wakati Ukuta vile vile aliudai uhuru huo huo. Wengine ni kama vile Cheja katika Hatia; Pili katika Doa La Mauti; Rosa katika Rosa Mistika; Riziki katika Uasi; n.k.

Unyakuaji wa "uhuru" wa namna hii huleta sio tu utengano, bali pia migogoro na migongano baina ya kambi hizi mbili - jadi na leo.

Swali kubwa katika kazi hii ni iwapo Maimuna aliasi kwa Maksuudi au iwapo hakuwa na jingine la kufanya. Je, nani mwenye hatia, ni Maimuna au babake? Ikiwa ni Maimuna, je, alirudi zizini kuutaka msaada kama alivyofanya Tatu?

Katika kesi baina ya Rosa Mistika na babake Zakaria, inayoendeshwa ^{zwa} na hakimu (Mungu), kila mmoja anamulaumu mwenzake kuwa ndiye mwenye hatia. Mpaka sasa hatujui ni nani mwenye hatia. Tungali twangoja uamuzi wake hakimu mwenye busara (Mungu). "escapist theories" same Jamii

Tatizo hili la malezi lingaliko mpaka sasa, na uamuzi haujatolewa iwapo mtoto ahitaji uhuru au ahitaji kutawishwa na kufungiwa ndani chini ya sheria kali za wazazi wake. - wote Jibu - ni Rosa aliyekosa zakaria naye? twan hie basi w... h... aliye...

Maudhui nyingine ^{kubwa} ndogo ndogo ni kama vile siasa, dhuluma, uonevu, mabadiliko, hadaa za dunia, mvutano baina ya ulimwengu (maisha na mnyonge), n.k. Kiyo wote futele y... Maudhui nyingini Kidogo...

Baadhi ya maudhui haya yanaingiliana, kwa hivyo itakuwa ni kujirudia kuichukua kila mojawapo na kuijadili.

Good Criticism
- 27 - Uhalaka mzuu

2:3 WAHUSIKA

has 15 kuis intellectual howe
state wihwa
forget tu
Tundele ya
kili
Kwama
yake pio

Wahusika ni viumbe vya hadithini vyenye umuhimu wa kipekee katika kuiendeleza maudhui ya msanii.

Jumla lugha pevu mtu wa M.A. mjima
ha lugha ni kama ya undergraduate

Uumbi au uumbaji wa wahusika ni kazi inayohitaji umaarufu mwingi iwapo wahusika hao watasadifu kwa yale yaliyodhamiriwa na mwandishi. Kumchora au kumuumba mhusika ni kumjenga kutoka mwanzo hadi mwisho kwa kumpa umbo, wasifu, tabia n.k.

Kuwepo kwa wahusika kwategemea sana jinsi msanii awezavyo kuwaumba. Huweza kuwa na wasilisho la watu awajua ambao amevutiwa na umbile na tabia zao ngeni au za kutatanisha; mbaya au nzuri, zenye kuvutia au kukirihi. Huweza kuwa viumbe ambavyo ane wasikia wenzake wakiwasimulia na kwa hivyo huwaumba katika mawazo ya kusimuliwa. Huweza kuwa ni watu ambao kuwepo kwao pamoja na hulka zao amesoma katika vitabu au majarida fulani. Pia huweza kuwa hata watu wasio sura maalum, watu wasiopata au wasioishi katika dunia hii kwa sura wala umbo; watu wasio na majina Ali na Asha, bali ni watu anaowabuni msanii katika kipawa chake cha kubuni kwa mchanganyiko wa maarifa na uzowefu wa maisha na matukio yake.

Lakini mara zote, mhusika kama Dude na Zuberi wa Asali Chungu, ni mhusika ambaye amehusishwa kwa maisha halisi ya jamii aichorayo msanii. Kama ni mnyonge

anayeonewa, basi anawakilisha wanyonge wanaoonea;
kama ni bwana - mkubwa mwonevu anayeonea basi
anawakilisha waonevu wanaoonea.

Msanii aweza akawachora wahusika kwa kutumia
majina ya majazi. Mtindo huu umezingatiwa sana na
Shaaban Robert katika maandishi yake. Kwa mfano,
tunapata wahusika ambao majina yao yanaoana na tabia
na mienendo yao. Wahusika hao ni kama vile; Karama
(mwenye ukarimu), Utubora (mwenye sifa za utu na
hulka njema), Makuu (mwenye kujitakia makuu), Radhia
(mwenye tabia za kuridhia), Majivuno (mwenye majivuno)
n.k.

Dude anayeelezewa katika Asali Chungu si Dude
maalum kwa maana ya Dude ye yote tunayemjua; wala si
Dude aishiye Unguja, bali ni Dude wa hadithini
anayejaribu kukoni tabia ya mtu au watu wanaopatikana
katika jamii ya mwandishi.

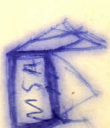
Juu ya wahusika, S. A. Mohamed yuasema;

Wahusika wangu mara nyingi hutokana na
lile kundi linalonyimwa ambao huonyeshwa
wana mvutano na lile kundi linalonyimwa.
----- Wahusika wangu katika riwaya
ni vivuli au masanamu yanayosema na
kujibishana katika maandishi. Hutenda
mambo na kutendana na kuisukuma riwaya

Chama

- sawa
Mungo
Mwend

ku/copy - sheng

kuendelea mbele katika kutendana kwao.
Viumbe hivi huvibuni na kuvizaa na
kuviachia vikue kimwili, kiroho, kimawazo,
kijamii, kiutamaduni, kisiasa, kielimu na
kisaikolojia.¹⁰

Wahusika ni wa namna mbali mbali. Kuna "nguli"
ambao ni wahusika wakuu na ambao huwakilisha "values"^{Protagonists}
(ujumi za jamii).^{Amata} ^{Maadili}
^{Amata}
^{Mchache wa cliche}
^{mpunzani kweli!}

Pili kuna "wakinzani" ambao ni wahusika katika
fasihi ambao wanapingana na "nguli" kwa vitendo,
mawazo, tabia n.k.

Tatu kuna wahusika wengine wadogo wadogo ambao
pia ingawaje hawazungumziwi sana riwayani wana umuhimu
wao katika jukumu la kuiumba riwaya. Wahusika wa
kiwango hiki hutumika kama viungo vya matukio na vitushi
mbali mbali vya riwaya.

Katika riwaya ya Utengano, ingawa kuna wahusika
wengi sana muhimu, tutawachukua wahusika watatu kama
vielelezo katika kuiendeleza maudhui. Wahusika hao ni
Bw. Maksiudi, Kazija na Maimuna. Yaaminika kuwa katika
kuwahakiki na kuwanakidi wahusika hawa, bila shaka
tutaweza pia kuwachunguza baadhi ya wengine. Mhusika
mmoja hawezi kukuzwa kikamilifu pasipo kuhusishwa na
wengine.

Kabla ya kuwaingilia wahusika hawa, mmoja baada

ya mwingine ingefaa kutajwa kuwa zipo njia nne muhimu zinazotuongoza katika kuzijua sifa za wahusika. Njia ya kwanza ni jinsi mwandishi anavyosema^{in Sakini} juu yake. Pili, jinsi watu wengine wasemavyo kumhusu, tatu, jinsi anavyosema yeye mwenyewe na mwisho, twaweza kuzifahamu sifa za mhusika kutokana na vitendo vyake.

*Shauri
haya ya
kutajwa ni
hizi.
Za kuwa
in
kwa kuwa*

Kazi hii itazingatia mbinu hizo nne katika uchambuzi wa wahusika.

2:3:1 MAKSUUDI.

(Intentionally! Silly! purposely)

Jina lenyewe latuonyesha kuwa ni la majazi.

Katika Kamusi, neno "Maksuudi" lina maana;

Kwa kutilia nia; kwa kudhamiria: k.m.

(Amenipiga kumbo maksuudi). ll

~~kutilia nia, kudhamiria~~

Lina maana hasa ya kulifanya jambo siyo kwa sadfa bali kwa kukusudia na kwa kuwa na nia na dhamira ya kulifanya.

*Misaki
Mwaki*

Katika ma-sala ya jamii, Maksuudi anawakilisha jamii za kikabaila na kibwanyenye. Ni wakilisho pia la uovu wa jamii na vile vile jamii ya wanyonyaji na ya "mwenye nguvu mpishe".

Mamaja fizi

Kutokana na pato lake cheo na mamlaka, Maksuudi ametumbukia katika lindi la ubinafsi, uafriti, uroho na dhuluma. Anamhini na kumhaini mkewe, bintiye (Maimua) Kazija, Mwanasururu, Bitikocho na vile vile ametengana

na nduguye Fadhili. Amefarakana takriban na kila kitu, dunia, nafsi yake, jamii yake n.k.

Bila shaka msomaji ahangazwa na mabadiliko yanayomkumba Makuudi ambaye twaambiwa kuwa;

Anatoki
Kweli Makuudi alikuwa mchochole na ni wazi kwamba anatokana na ukoo wa kifanyakazi *peasantry class* na kikulima. Ni kweli kwamba hapo kale imani yake ilikuwa thabiti. Alikuwa mtetezi wa haki na kiongozi shupavu, mpaka dakika ya mwisho. Yeye ndiye aliyekuwa miongoni mwa waasisi wa Chama Cha Mwafrika. Naye alijitolea kwa nia, mvua na jua, panda shuka, nenda rudi. Kifungo, vitisho na visasi vya watawala, vyote havikumshtua wala kumrejsha nyuma. Alitaka kuona kwamba nchi yake inajigomboa, na wanyonge, wafanyakazi na wakulima wanajitawala. (uk. 17).

peasantry
From Kenya

Baada ya harakati za kupigania uhuru, Makuudi alifadhiliwa kwa kupewa madaraka na wanyonge. Alichaguliwa kuwa mkuu wa wilaya na vile vile wa chama.

Wick
KANU
IBI

Z. Gongo
Na hapa ndipo alipata fursa ya kupaa mbinguni pasipo kutafakari na kufahamu kuwa, "angenda juu kipungu hafikilii mbinguni".

(V) Silly!
Alianza kuota mabawa na kuibadili mienendo yake. Alianza kuwa mchoyo na kutaka kumiliki kila kitu

duniani. Hizi neema za raha, starehe, anasa, cheo, madaraka na wadhifa ndizo chanzo cha uovu wake.

/Alianza kuutumia wadhifa na mamlaka yake kwa kuwanyanyasa watu kama vile Kazija ambaye anantumia kama chombo cha kukinaishia shauku na uchu wake wa kimwili.

To nyati hii
oh no - not again!

Maksuudi si kiumbe wa pekee mwenye sifa za namna hii. Wako viongozi wengi ambao wakishapata bahati ya kupanda ngazi huwapa kisogo kabisa wale waliowasaidia kwa kuzishikilia pandio za ngazi zilizokuwa zateleza.

man' will soon be
murdered!
Treason

Mifano ya viongozi kama hao imezagaa sio tu katika

maandishi bali pia katika maisha ya uhalisi, hasa katika mataifa mengi ya bara la Afrika. Twaweza hata tukawaona viongozi ambao wamejitwalia madaraka mengi na nguvu zisizo kikomo. Watu hawa wanapofanya vitimbi

kenya
- LC
Thulis Cote d'Ivoire, Jane Sio Kenya
Kwa sababu hewe ni...
Kama Bokasa Sio Moi - mai ndio hazi - Chancellor wa vya ritano -
Kwa hii?

vyao hivi hawakumbuki kuwa kila lililo na mwanzo, sharti liwe na mwisho wake. Wanaendelea kujilimbikizia mali

(KAMU government)
Ruh party - si bado anataraka?

Kama Kamotho
- Mui

huku wanyonge wanaowatawala wakizidi kuungulika katika lindi la umaskini. Katika serikali za Afrika, uonevu huu umewanda tangu viongozi wa daraja za chini kama vile machifu hadi marais. Viongozi wengine hata huvuka

viwango vya uanadamu na kuwa kama nduli kwa ukatili wao.

12 Amin wauk Binott the killer! - total man + the bull.
From mere teacher to president - mpi
→ from a U.T to presidency - surely!
Yet profs have no place

Katika upande wa fasihi tunao wahusika ambao sifa zao zimelandana na zile za Maksuudi. Katika Dunia Mti Mkavu kwa mfano, tunakumbana na Fauz ambaye sifa zake

ni za "Mzungu mweusi". Tunashuhudia jinsi anavyo-
iteketeza jamaa ya Jaku kwa sababu anataka kuyalinda
maslahi yake. Anawanyonya nguvu zao na kuwaacha
wakiwa dhalili katika dunia ambayo pia ni uwanja wa
fujo.¹³

nyote ni wakijaga. mhh!

!Booze kutumia maneno yako mwenyewe
ata "Wakasuka" - SIKOSA
SILAKO.

Katika Nyota Ya Rehema, M. S. Mohamed amemchora
Fuad kama wakilisho la ukabaila na ubwanyenye katika
jamii za Kinaizi. Licha ya kumdhulumu Rehema
kisaikologia, kihisia na kiakili, anampokonya kishamba
chake ambacho ndicho tegemeo lake la kipekee baada ya
kuponyokwa na wazazi na wafadhili wake. Ameachiwa
dunia imwongoze kwa jaha yake.

wacha
kubakia

from
a down
warped
mind

Despect
individual
culture.

- Sasa wote kuu
umetama kiam
mpaka lakini
na hata
mabaraka.

mtaungu yuko
Huyu
huyu
Kamini
waka si
Fuad

Zuberi ni katili mwingine anayelisukuma gurudumu
la dhuluma. Ushari wake umeelezewa kinagaubaga katika
riwaya ya Asali Chungu.

waka hoya kuu
kambili

Baadhi ya wahusika waliotajwa hapa watahughulikiwa
kikamilifu katika sura nyingine. Wametajwa hapa tu kwa
minajili ya kuzitilia nguvu sifa za Maksuudi.

✓ Kwa kiasi kikubwa, mwandishi amemtumia Kazija
kutumulikia na kuzinadi hizaya za Bw. Maksuudi.
Analibeua tabaka la viongozi ambalo haki laigeuza kuwa
haramu, na tamu walifanya chungu. Maksuudi, anayetarajiwa
kuwaongoza watu katika haki na maadili mema anawaongoza
katika maangamizi.

*Mani amefumana mwingine
Isome rushwa
naha mawazo kwa kaba ya kaba
awa hii.*

Aibu ya kwanza anayoipata ni ile ya kumfumania Kazija akichezewa na mwanawe Mussa. Hapa yaonyesha kuwa Mussa pia ameanza kuingia katika mkondo wa nyayo za babake. (100)

*Repetition
course efo steps
sawa kabisa*

*-hamasia
hili*

Njama ya baba kumfumania mwanawe, iliyopangwa na Kazija ilikusudiwa kuonyesha kuwa Makuudi ni mtu asiye mwaminifu kwa mkewe na vile vile ni kiongozi asiye na hulka njema. Tamaa zake zamuegemeza katika ulimwengu wa anasa, na ni katika hali hii anaposababisha utengano nyumbani kwake. Ameshiriki anasa kiasi cha kuwa amewasahau raia waliompa madaraka akawa mkuu wa wilaya, kiongozi wa chama, mkurugenzi wa shirika la Bima la Taifa. Anaishi katika jumba la fahari lenye "kimo", "heba", "uzuri" na lenye "taa za thurea".

Isitoshe, amekuwa mla rushwa, hatua ambayo inasababisha mporomoko wake.

Makuudi ana uovu usio mwisho. Nyumbani kwake ni katili mkubwa. Hili laonyeshwa na jinsi anavyomtesa mkewe akiwa katika hali ya ujauzito na vile vile baada ya kujifungua. Amesababisha kufarakana kwake na Bi Tamima, Maimuna, Mussa, Mwanasururu na wengineo. (Kiwa nani?) ECH
*WONGO mkubwa! Hapana! baada ya kuzaa
iSoma*

Kama asemavyo Muyaka, "Usione kwenda mbele, kurudi nyuma si kazi".¹⁴ Maisha ya Makuudi yalianza kuingia mushkili pale alipoanza kushiriki katika mambo ya magendo na rushwa. Alikuwa ajichimbia kaburi na kujitakia

*hugho yako ni
shili. wewe
msoni wa M.A.
Sagimani!*

N

msiba ambao hauna matanga. Kutokana na ushari huu, S. A. Mohamed atufunza kuwa hakuna refu lisilokuwa na ncha. Aidha anaiendeleza itikadi yake kuwa mahali pasipo na haki, hata amani haipatikani.

- namdio - amekonda wapo mwa wewe?

Kutokana na kesi ya jinai inayomkabili Makuudi, anashikwa, kutiwa pingu na kuhukumiwa kifungo. Ole wake Mheshimiwa Bw. Makuudi! Maisha yake baada ya kutoka jela yafanana na ya Mchochole. Mamlaka hana tena, utukufu umemtoka na hali yake ni ya kusikitisha. Amekonda kama unyasi kwa vile nafsi yake iliendelea kumchimba.

*Hakims huj
Kulika hisia
Zako huj*

Kirani Mwakwa?

Juhudi zake za kuujiunga ukuta hazikufanikiwa kwa vile alishindwa kuziba ufa awali. Imekuwa ni vigumu kuipatanisha tena jamaa yake na anakufa kifo cha fedheha ingawaje anafanya juu chini apate ghofira kutoka kwa jamaa na marafiki zake.

Wakati...

Wakati maisha na neema za Bw. Makuudi zaendelea kutumbukia nyongo, wanyonge waendelea kupata hisia mpya za mwamko, kama asemavyo mwandishi;

Penye unyonge mapambano hayeshi, na unapomnyamazisha mnyonge mmoja, ni kama kuwapalilia wengine. (uk. 51).

2:3:2 KAZIJA

Kazija ni mhusika muhimu sana katika riwaya ya Utengano kwa vile anatumiwa kama chombo cha kuufichua

uovu ulioko katika jamii - unaoendelezwa kwa kiwango kikubwa zaidi na Bw. Makuudi.

Yeye (Kazija) ni msichana ^{- (Kweli?)} wa kisasa ambaye, ^{Sasa ni kina?? → today}
kutokana na tajriba yake ya kilimwengu amefahamu wazi wazi kuwa katika jamii anamoishi upo uovu mwingi sana unaoendelezwa hasa na matajiri dhidi ya maskini.

Ameshafahamu pia kuwa wanawake wanakandamizwa vikubwa na wanaume. Kazija ni mtetezi wa maslahi ya wanawake. Aidha ni mkinzani wa Bw. Makuudi kwa sababu matendo, mawazo na tabia za huyu wa pili zinapingana na kile anachokisimamia yule wa kwanza. Kazija auchukia uonevu, dhuluma na vile vile unyonge alionao wa kukubali kunyanyaswa. Sifa za Kazija zajidhihiri mwanzoni mwanzoni mwa riwaya ambapo hisia zake zaelezewa;

Kuna mengi ambayo Kazija anayachukia. Ndiyo, anachukia ↑-----。 Kwanza, anamchukia mwanamme -----。 (uk. 1).

Kwa mara nyingi, Kazija amejitokeza dhahiri kumpasulia mbarika Bw. Makuudi. Ujasiri huu wa "mnyonge" kujitokeza bila uoga kuifichua aibu ya kiongozi mwenye cheo na mamlaka watuonyesha ukakamavu na dhamira ya dhati ya Kazija kuipigania haki yake. Ni nadra sana kumsikia maskini akitoa malalamiko yake kinaganaga (mbele ya anayemdhulumu). Lakini kwa Kazija, shauri limekatwa na yu tayari kupigana kwa hali na mali mpaka

Kazija Zaidi
Kazija
Ujasiri huu

mnyonge arejeshewe utu na heshima yake.

Kazija ameizua mbinu ya ujanja na ulaghai ili aweze kufaulu katika jukumu lake - kumtweza Bw. Makuudi. Ujanja huu anautumia pale anapomfumanisha Mussa ^{na} babake.

Amepevushwa na dunia na anauelewa unyonge wa Makuudi wa nafsi. Hivyo apanga kulipiza kisasi;

Leo itatosha kwa hilo aliloliandaa. Kulipa kisasi cha ndugu na shoga yake, Farashuu. (uk. 12).

Vile vile, Kazija anaufahamu udhaifu wa Bw. Makuudi katika kuwaongoza watu;

Kazija aliwaza madaganya, ya viongozi kama hawa, viongozi ambao nje hujionyesha kuwa wana hisia na wananchi, na kumbe ndani kwa ndani ni mahaini. Na huyu ndiye mtetezi anayetazamiwa kugombea uchaguzi. Huyu ndiye atakayechukua maisha ya wanyonge mikononi mwake. (uk. 12).

Aghalabu, viongozi wengi watafutapo uongozi kwa njia ya kura hujinyenyekeza na kujipendekeza kwa raia. Wanatumia maneno matamu ya kurairai - ambayo hata yaweza kumtoa nyoka pangoni. Jambo linaloshangaza wengi ni kuwa baada ya kuchaguliwa na kukabidhiwa madaraka, viongozi hawa wanawapa wananchi kisogo. Jambo

hili ni dhahiri na mifano maridhawa yaweza kupatikana katika serikali nyingi hapa barani Afrika. *mf Kenya - KAMOTHO - (AINAYA FISI JIKE) - U.C.L.A.*

Katika sura ya saba ya Utengano wagombea uchaguzi kadha wanajitokeza uwanjani na kila mmoja wao anajaribu kutoa sifa zake na kutoa miadi mbali mbali ili kuwashawishi wapiga kura.

Katika uwanja wa siasa, tunafahamikiwa vyema kuwa raia si wapumbavu. Wanafahamu viongozi ambao ^{wanatafuta} watafuta kura ili waende wakayajaze matumbo yao. Kwa hamasa na hasira, baadhi ya raia kama vile Mzee Japu wanawaza;

Maksuudi ----- aaa, alipokuwa mkuu wa Wilaya alikula pesa ngapi za mke wangu alipotaka kununua kiwanja cha kujenga nyumba.

. . Sahihi yake tu Mkuu wa Wilaya aliiuza shilingi mia mbili. Leo anataka mimi na mke wangu tumpe kura. Ainuke zaidi maana yake, azidi kutukalia vichwani. Tumechoka kucheze na watu namna hawa. Kura yangu nitampa Siwa, kijana huyu amepata sifa miongoni mwa wananchi. Sifa zake zimeenea. Kijana mkakamavu, siye yule dhalimu Maksuudi au Zanga ----- . (uk. 78)

Wanyonge ni wenye simanzi na majonzi lakini hawana wa kuwaliwaza. Inawabidi wawe wakakamavu na wazue mbinu zao za kujikomboa kutokana na dhuluma na maonevu.

Kazija, ambaye amekula yamini kumtweza na kumbeua Bw. Makuudi anampaka matope mbele ya hadhara - katika jukwaa la siasa;

Huyu Makuudi ambaye ameshindwa kuiendesha nyumba yake ataweza kuangalia maslahi yetu? ----- Makuudi aliyemwacha mkewe kwa kisa cha kumtorosha mwanawe ati. Mbali na mali aliyojilimbikia, nyengine ya unyang'anyi kwa wake zake. Amemnyang'anya mkewe mmoja, Mwanasururu, mali yake na mwisho akamwacha na kusababisha kifo chake. Mengi mengi ----- (uk. 81)

Kujitokeza kwa Kazija kumshambulia Makuudi hadnarani kwaeleza mambo mawili. Kwanza ni ujasiri na ushupavu wa wanawake ingawaje wanagandamizwa na wanaume. Pili kwaonyesha kuwa ingawaje wenye nguvu wamekazana kuwanyamazisha walio dhalili, hawa wa pili hawawezi kamwe kuzikubali dhuluma na uonevu.

Kazija ametumiwa na mwandishi kama chombo cha kuwazindua wanyonge katika usingizi wa ujinga. Awahimiza wasimame wima na wapigania haki zao bila kukata tamaa. Himizo hili laendelezwa zaidi na S. A. Mohamed katika shairi lake (Sikate Tamaa) ambapo anahimiza mnyonge;

Umeanguka, inuka, simama kama mnazi

Umechunika, inuka, tia dawa kwa ujuzi

Sasa ^{Inuka} inuka, kijana ianze kazi
Sikate Tamaa. (Ubeti 1)

Una nguvu, simama, wewe upambane nao
Una werevu, simama, uzepuke njama zao
Usiche kovu, simama, ujifunze vumilio
Sikate tamaa. (Ubeti 4).¹⁵

Kwa kumalizia (katika sifa za Kazija) twaweza kusema kuwa Kazija ni mhusika wa kike mwenye wajibu maalum wa kutekeleza katika kuiendeleza maudhui ya riwaya. Ni jasiri, mkakamavu na mwenye udhati katika jukumu lake. Kiumbe huyu amepewa nguvu na msanii na hachelei cho chote. Amejitolea mhanga apiganie maslahi ya wanaodhulumiwa wakiwemo wanawake akiwa yeye ni mmoja wao.

Ingawaje Kazija aonekana mwanamke (msichana) aliye na maadili yaliyolegealegea, maoni ya tasnifu hii ni kwamba, mwandishi anampa sifa zile kwa maksudi ili aweze kuubainisha zaidi uchoyo, uroho, uovu na uonevu wa Bwana Maksuudi.

Nanna gani? soma!
Andia swapo kufika tena!
Wambie wewe kielewa! -henda kaka!
De mjiwaji vyote wajiwa!

2:3:3 MAIMUNA

Maimuna na mamaye - Bi Tamima walikula chungu kwa pamoja pale nyumbani. Walitawaliwa kwa "ufito wa chuma" na Bw. Maksuudi katika "Kasri la watawa" kama liitwavyo jumba la Bw. Maksuudi. Jumba hilo liliitwa

→ la nani? - na yeye!
NO mwandishi (S.B. Kay)

ppo lakini?

kwa vile yalikumbwa na migogoro kwa vile nyakati zilikuwa zimebadilika. Jambo hili limedhihirishwa vyema katika Wakati Ukuta ambapo baba Tatu aeleza kimantiki kuwa;

Hakuna mtu anaweza kushindana na wakati.

WAKATI UKUTA, UKIPIGANA NAO UTAUMIA

MWENYEWE. Tutagombana na watoto wetu bure.¹⁶

Maimuna pia ni kama Tatu na ni bure babaye amfungi.

Mara ya kwanza Maimuna anapopata wazo la kuivunja minyororo ya kiutumwa (nyumbani) ni pale, kwa simanzi, anamshauri mamaye aliyepatwa na uchungu wa kuzaa.

Maimuna anatoa shauri;

Mama usifanye mchezo 'vyo. Ikiwa kuogopa kuvunja miko ya nyumba hii, tusiogope.

Naivunjwe leo hiyo miko. (uk. 21)

Wazo hili latuonyesha kuwa Maimuna yu tayari kupinga miko ya babake ili mama yake asalimike. Vile vile latuonyesha mwanzo wa Maimuna kuanza kupata mwamko kuwa baba yake ni haini asiyejali hulka na maslahi ya wengine.

Maimuna, kwa kushawishiwa na Biti Kocho amejasiri kwenda kumtafuta mkunga atakayemsaidia mamaye katika uzazi, jambo ambalo ni kinyume cha matakwa ya babaye.

Yadhihirika pia jinsi nyumba nzima ya Bwana Makuudi

ilivyoishi kwa hofu na wahaka kwa kuchelea hasira na vitimbi vya bwana wao. Ukatili wa Maksuudi watuonyesha shahiri dhuluma, ubinafsi, uroho na uhaini wake. Amewanyima 'watawa' wa 'Kasri' yake uhuru wa;

(Maimuna)
Anataka ku
kujifunza kazi
yake huyu
mshenzi!

----- Kuogelea katika hewa ya maumbile,
----- uhuru wa kuingia na kutoka nje,
uhuru wa mapenzi, uhuru wa kufanya kazi na
kupata riziki n.k. (uk. 23)

Yambatayo Maimuna baadaye (baada ya kutoroka nyumbani) yatokana na taathira ya malezi mabaya tangu utotoni hadi siku ile alipotoroka. "Uhuru" aliupata, nao uhuru ule ulikuwa na madhara yake. Kule Madongoporomoka alikotorokea kulikuwa na maisha tofauti na ya pale nyumbani. Maimuna, aliyekuwa limbukeni katika maisha ya kilimwengu aliyaona na kujifunza mengi. Alijifunza kutokana na mienendo ya akina Biti Kocho, Bi Farashuu, na hatimaye, Mama Jeni.

Baadhi ya maisha mapya aliyokumbana nayo Maimuna ni kama vile kutumiwa kama chombo cha kufanyiwa biashara ya kimwili cha mfadhili wake - Mama Jeni. Baada ya kupokea noti, Mama Jeni amuachia mwanamume (James) apambane na Maimuna;

'Come on', James alikemea. Alikuwa taabani na Maimuna kamkosa. 'Come on', aliita James sasa kwa upole, huku akiyumbayumba. 'Sitaki', Maimuna alijikwapua na kuepa mikono ya James.

Alikimbilia kipembe chengine cha chumba.

Chozi lilikuwa kifua tele. (uk. 56)

Kinaya Naam huu ndio 'uhuru' alioutaka Maimuna. Lakini hatuwezi kumlaumu bila kwanza kuchunguza kisa chake kama isemavyo katika shairi la "Wanambia Mchafu" katika Sikate Tamaa.¹⁷

Huku Maimuna alipoendelea kutopea na kuboea katika kinamasi cha anasa, maisha ya babake yaliendelea kubadilika maadam dunia ilianza kumfunza kuwa "Mpanda ngazi hushuka". Hiki kilikuwa ni kinaya cha hali ya juu baina ya baba na bintiye. Katika zile raha zake, Maimuna ameamua kuwa kitu cha kwanza cha kutilia maanani ni pesa. Iwapo itakuwa kwa halali au haramu, pesa lazima azitefute. Ameufikia uamuzi huu baada ya kutambua kuwa ameshajisaga na kujitumbukiza katika shimo chafu asimoweza kutoka - Dunia. Anasafiri katika mtumbwi mmoja na Dora - msichana mfikiye aliyeendewa kombo na maisha baada ya kuachwa katika hali ya upweke na ulitima wazazi wake walipoiaga dunia.

Ulitima unaoonyeshwa na wahusika hawa ni kielelezo cha jinsi watu wasiokuwa na uwezo (wa kiuchumi au wa kisiasa) wanavyodhalilishwa. Maimuna ni mnyonge kwa kule kutokuwa na maarifa ya kutosha kuweza kuimudu dunia na kujikimu mwenyewe. Bi Sururu, Biti Kocho, na Farashuu nao wanakutumia kule kutopevuka kwa Maimuna

Kuulita utamu wa lugha kwa "Je baba"
Kita Kimoja

U, ylinweng!

Uongo - msomke alimkabidhi mems jeni no kutokana 22 id 79 mnyo kolampato mu babala

ili kujilipizia kisasi kutokana na kifo cha Mwanasururu, mwanawe Farashuu. Basi hapa, twaona kuwa Maimuna anajikuta katika ulimbo ulioandaliwa kutokana na maovu aliyoyatenda Maksuudi babaye. Kwa hivyo, licha ya kusema kuwa Maksuudi ndiye aliyesababisha utengano nyumbani kwake, imedhihirika kutoka riwayani kuwa kuna kisasi ambacho kundi fulani wamekula yaamini kukilipiza dhidi ya Bwana Maksuudi na jamii yake nzima. Maimuna, kama mamaye na nduguye Mussa, anaangukia katika mtego huu.

Mtu wa kwanza kuuchochea utengano huu ni Kazija - pale anapomfanya Mussa akosane na kufarakana na babaye Maksuudi. Wengine ni Bi Farashuu, Biti Kocho na Mama Jeni ambao wanahakikisha kuwa utengano umetokea baina ya Maksuudi, Bi Tamima na Maimuna.

Utengano huu wamfanya Maimuna aipoteze hadhi yake na kuwa mtu wa hali ya chini ambaye ajipatia riziki kwa njia yo yote ile. Amekuwa mtu wa kuwatumbuiza watu vilabuni na mahotelini, kama inavyodhihirika katika tangazo lifuatalo;

RUMBALOLA HOTEL

----- Fika, fika, fika ujionee, msakato wa Maimuna. Maimuna Maksuudi, Gwiji wa Nataki na nyimbo ----- (uk. 109)

Vitendo vya Maimuna kwa ujumla vyatuonyesha jinsi

kiumbe (mwanadamu) ajikutapo katika hali ambapo hana uhakika kuhusu maisha ya baadaye hutia kani na kujiandaa kupambana na mazingira, muradi aweze kuishi kama wengine. Lazima azizue mbinu mpya za kuweza kujikimu kwa malazi, mavazi, chakula na starehe nyingine azihitajizo binadamu.

Maisha ya namna hii humpa mtu roho ngumu ya ukatili na huwa hajali litakalotokea atendapo baadhi ya mambo.

Maimuna amekataa katakata ^{ku Mungu!} kumghofiri babaye ambaye kufikia kifo chake (Maksuudi) maisha yake yalitumbukia katika simanzi na kiherehere.

Mabadiliko katika maisha ya Maimuna na ugumu wa moyo wake waonekana dhahiri shahiri katika maneno yake anapomfokea babake mzazi;

Miiiimi, mimi mwanao? ^{Nimi} Mimi unanihitajia?
Wewe nani? Miiiimi, mimi nirudi -----.
Hata nikirudi ----- hata nikirudi ----
----- tokeni, tokeeeeeeni. ----- Sogea
hatua moja tu, kama huitaki roho yako.
Utanjua sasa hivi kuwa mimi siye tena
Maimuna boza. Nyinyi ndio mliionibadilisha
hivi. Nyinyi na dunia. Tokeni. Nasema
tokeni. Tokeeeeeeni.

Mapambano ya Maimuna dhidi ya Maksuudi babaye ni taashira, dhihirisho na wakilisho la mapambano dhidi

ya uonevu wa wenye nguvu. Walioonewa wana imani kuwa wataikata minyororo ya utumwa na kuzimaliza nguvu za wadhalimu.

Kitendo hiki cha Maimuna vile vile kimeoana muafaka na matendo ya wafanyakazi na wakulima wa kiwango cha chini wanaonyanyaswa ambao wameshikana kwa umoja kuzipinga dhuluma za wazi. Yatumainiwa kuwa mapambano haya yataweza kuileta haki na usawa kamili miongoni mwa binadamu katika jamii.

2:4 MUUNDO WA JAMII KATIKA UTENGANO

Ngugi wa Thiong'o amesema katika makala yake yaitwayo "Literature and Society" kuwa kiini cha jamii yo yote ile ya wanadamu ni uchumi, siasa, utamaduni na hali yake ya kijamii.¹⁸ Ameendeleza maoni yake kwa kusema kuwa jamii nzima imejigawa katika "mataifa" mawili makuu - wanaonyanyaswa na wanaonyanyasa. Maoni haya yanakurubiana sana na ya Karl Marx aliyesema kuwa jamii nzima imegawanyika katika makundi mawili ambayo aghalabu yanapingana; yaani - mabwanyenye na proletarii.¹⁹

Tunapongea juu ya mabwanyenye tunamaanisha lile kundi la watu katika jamii lililo na uwezo wa kiuchumi, kisiasa na kijamii. Kama tuambiwayo na Hussein (1971), watu hawa wana uwezo, ubaya na wema. Vile vile wana uwezo wa kujenga, kubomoa na kutukuza.²⁰ Kwa mfano, mhusika mmoja katika Mashetani anajitapia mhusika mwingine, aliye duni kwa kusema;

ref. Louis XII

Mimi ni nguvu na nguvu ni mimi. Mimi ni uwezo na uwezo ni mimi.²¹

Hawa watu wenye uwezo ndio waliomiliki mali, rasimali, ardhi n.k. Kwa hivyo, wanyonge hulazimika kuwanyenyekea ili wao pia waweze kupata angalau mahitaji muhimu - ya kila siku.

Lakini ingawaje wanyonge wanaonewa na kudhalilishwa, wao wana imani kuwa hatimaye wataushinda uonevu na ukandamizaji katika jamii. Kwa mfano, katika Wema Hawajazaliwa, mhusika mmoja yuasema;

Wale waliobarikiwa mamlaka na mwendo wa kasi wa tai na wapeperuke mwanzo. Waache waende.. Nitatembea polepole na nitafika pia.²²

Katika jamii ya Utengano, msanii atuchorea jamii mbili kuu zinazopingana, Jamii zenyewe ni za kikabaila (kibwanyenye) na za kikabwela (maskini). Jamii ya kikabaila imewakilishwa na Bwana Makuudi hali ile ya kikabwela imewakilishwa na wahusika wengine kama vile Kazija, Biti Kocho, Bi Farashuu n.k.

Ili kutoa ithibati zaidi tutaigawa sehemu hii katika jamii au tabaka mbili.

2:4:1 TABAKA LA KIKABAILA

Kama ilivyosemwa hapo juu, tabaka hili ndilo

limemiliki rasilmali na aghalabu huishi katika starehe na anasa - kutokana na jasho la lile kundi jingine la maskini ambalo ndilo hushughulika katika uzalishaji wa rasilmali hiyo. Kwa kuyachunguza na kuyanakidi maisha ya Makuudi, hali na mienendo ya tabaka hili itabainika.

Kabla ya maisha ya Makuudi kutumbukia nyongo, inadhahirika kuwa aliishi maisha ya ulimbwende! - *romanticism?* alipokuwa kiongozi wa chama na vile vile mkuu wa wilaya. Vile vile, aliwahi kuwa mkurugenzi wa Shirika la Bima la Taifa. Alikuwa na magari, watumishi, mashamba n.k. Twaonyesha haya na maneno ya mwandishi;

Gari la aina ya Cortina lilikuwa likingojea mbele ya mlango wa jumba moja kubwa la ghorofa. (uk. 18)

Maneno haya tayari yatuonyesha kuwa Makuudi alikuwa tajiri mwenye mali na majumba ya ghorofa.

Dereva wake aendelea kueleza jinsi alivyoshughulika kumhudumia Bwana. Alienda marikiti kununua "nyama ya Bwana". Aliporudi akatumwa kwa dobi kuchukua "nguo za Bwana". Tena akaenda kununua sanduku la bia akazipeleka kwa Kazija, akamfungulia Bwana mlango wa gari aingie n.k.

Maisha haya ya ulimbwende yadhahirisha kwamba utumwa na ukoloni havijatoweka. Afrika bado twatawaliwa,

lakini twatawaliwa kwa mlango wa nyuma.²³

Ingawa Makuudi alikuwa mtetezi mashuhuri wa Chama cha Ukombozi, hakupigania maslahi ya walio wengi. Alipigania maslahi yake mwenyewe na matunda (ya uhuru) aliyoyapigania ndiyo anafurahia wakati huu.

Mienendo ya Makuudi yadhahirisha alivyosema Freire (1968) kuwa;

Hawapendelei mabadiliko ili kuwafanya watu wawe huru. Wanataka kujinyakulia na kumiliki mashamba, au kwa usahihi zaidi, wawe mabwana wa wafanyikazi wengineo. (Tafsiri ^{yeku} yangu)²⁴

Jambo lingine linaloonyesha kuwa Bw. Makuudi amejikengeuza^{ku} na kujitenga na wananchi (ambao katika enzi za ukombozi alidai kuwa anawapigania) ni lile jumba lake la fahari na utukufu. Lilikuwa na heba na uzuri na vile vile lenye ukubwa usio kifani. Jumba hilo lilikuwa na kimo kikubwa kiasi cha kuwa ukigongagonga mlango kwa mkono ^a huitikiwi kwa vile ni muhali kusikika. Inambidi mtu aibonyeze ^{Kitane} ~~kitane~~ ^{cha} swichi ya kengele ^{Kibamba} ili iite ndani - kama alivyofanya Inspekta Fadhili alipofika nyumbani kwa Bwana Makuudi kuonana naye. Mandhari ya ukumbi huo inayatia macho nuru, maadam mlikuwemo na;

Sofa seti aina tatu, zote kutoka Ulaya, redio gramu, ^{Kiniga} televisheni nchi ishirini na

1
DUNIAWA Dunyo-vitho

sita, mapambo, zulia jipya, picha za mkono
zilizotoka Ulaya, teprikoda yenye mabomba
mawili detachable n.k. (uk. 71)

Bowle Sp
Two way
A double-be
Kale
Kaugu
Kibidatu

Nyumba hii yaweza kumithilishwa na nyumba za
wafalme wa Pate katika karne za zamani (K.18) kama
tuelezwavyo na S. A. Nasir (1939);

bamba. uzembe

Nyumba zao mbake zikinawiri
Kwa taa za kowa na za Sufuri
Masiku yakele kama nahari
Haiba na jaha iwazingiye.

UNNGECE

Kumbi za msana zakilivuuma
Na za masturi zikiterema
Kwa kele na waja na za khudama
Furaha na nyemi zishitadiye.²⁵

"Taa za kowa" katika beti hizi zaweza kufananishwa
na "taa za thurea" katika Utengano.

Muundo wa namna hii ya maisha wadhihirishwa na
tabia na mazungumzo yake Bw. Makuudi. Aongea kwa
kiburi na fahari na pia majivuno. Makuudi ni mmoja
wa watu wachache ambao wameelimika na kupata neema.
Yeye ni Mkoloni - mamboleo kama alivyo baba Kitaru
katika Mashetani. Tabia na mienendo yake yajidhihirisha
kutokana na jinsi anavyozungumza na Bwana Smith kwa
simu;

Ka...

simu;
[Handwritten signatures and stamps]

Haloo, nani? Aha, Mr. Smith ----- ni wewe. Nilikutarajia. Nilikuwa nakusubiri kwa hamu. Ndiyo ----- . Nitafanya kama ulivyoagiza. Nitamlipa, yah, nitamlipa. Lakini kesi yake mbaya ----- kwa kweli taabu kupata fidia lakini nitafix ----- . Fifty fifty, okay? Ndiyo ----- . Na hii kesi hatari. Polisi wameanza kutia shaka, yaani kuwa nakupeni haki ingawa hamna haki, lakini never mind. Money speaks, money is everything. Okay, tomorrow ----- bye ----- . Okay. (uk. 72)

-----Now, now, now ----- tusije huko tena, usinitie kwenye ----- eee, no. (uk. 74)

Maneno mengine yanayoonesha kiburi cha Makuu ni yale aliyoyatamka katika "Uwanja wa Uhuru" alipokuwa akita~~ka~~ kuchaguliwa^{kwenye} Bungeni. Lakini kabla ya Makuu kuanza hotuba yake, mwandishi atueleza;

Zamu ya Makuu ilifika. Alisimama kwa heba kubwa, kicheko mdomoni na bashasha zinamfufurika. Alijipa moyo kuona vile alivyozoea midani hii. Jukwa^a analijua uzuri, kusema anasema kwa furaha, heba yake, utu-uzima wake, uhalisi wake katika chama, yeye muasisi. (uk. 79 - 80)

Katika hotuba alisema;

Mabibi na mabwana ----- Makuudi si
mgeni kwenu -----
Mnahitajia mtetezi kama mimi. (uk. 80)

Mtindo wa aina hii wa kuongea si mgeni kwa watu wa tabaka la Makuudi. Wanahitaji msaada wa raia wale wale wanaowanyanya, na vile vile hawataki kubadili namna ya kuongea iwe kama wanabembeleza, kwa vile kufanya hivyo ni kuitaremsha hadhi yao.

Ni baada ya hotuba aliyoitoa Bwana Makuudi ambapo mhusika mmoja (mkinzani) aitwaye Kazija ameamua kumpasulia mbarika bwana huyo. Jambo hili laonyesha kuwa wanyonge wamejiandaa barabara na mapambano dhidi ya mabepari wanaowanyonya na kuwafyonza damu. Wameamua kupigana mpaka warejeshewe haki, usawa na utu uliopotezwa na viongozi hao dhalimu. Wanataka (wanyonge) warejeshewe mashamba yao na wapate manufaa ya jasho lao. Lazima wajikomboe kama asemavyo Freire (1968);

Jukumu kubwa kabisa la kiutu na la kihistoria kwa wanaokandamizwa ni kujikomboa wenyewe kutokana na ukandamizaji (Tafsiri ^{yetu} ~~yangu~~).
----- Ukombozi hauna budi utokane na wanaokandamizwa wenyewe pamoja na wale wanaowaunga mkono kwa dhati ili kuurejesha utu wao.²⁶

Katika Utengano mwandishi antumia Kazija kuonyesha

kuwa mahali pasipo haki mapambano hayaishi, kama vile tuelezwapo katika riwaya;

Penye wanyonge mapambano hayeshi, na unapomnyamazisha mnyonge mmoja, ni kama kuwapalilia wengine. (uk. 51)

} Bithi Karim

* 2:4:2 TABAKA LA MAKABWELA

Kabwela, kama alivyoielezwa na Kamusi ya Kiswahili Sanifu ni;

Mtu wa kawaida asiye na pato kubwa au aliye wala hali ya chini; mwananchi wa kawaida.²⁷

Katika jamii ambazo zimegawanyika kitabaka, tabaka hili huwa ni la watu ambao wamenyanyaswa kiuchumi na kisiasa. Baadhi yao ni wale ambao hawana kazi za kuajiriwa au wale ambao wameajiriwa kazi duni. Mapato yao hafifu huwa tu ni ya kijungu meko. Aghalabu watu wa aina hiyo huishi katika hali ya chini kwa namna zote kama vile, mavazi, malazi, chakula, maskani n.k.

MD 1-2 d. x Madsau...

Wale ambao hujizatiti ili kuziinua hali zao hujikuta wana vizingiti (vikwazo) mbele yao navyo vikiwa ni wale matajiri. Kudhihirisha haya twaweza kuangalia vitendo vya Fuad katika Nyota ya Rehema. Huyu Fuad alikuwa ni mnyakuaji na mhaini mkubwa. Yeye ni tajiri mwenye mali lakini kamwe haridhiki. Anamfuatilia Rehema na

*gana ka
ego
yo,
yemzungumzia
ala Sio
Uad
Usiandikie
usona kichwa
lwana!*

(Husumia)
Lo! Hava
ndio zaidi
hala

*huyu ni Karim bwana mwan
wakanganyika hiro ni wata
Profeta waka hewaji kuwa. Wote ni
nongwe tu! Sisi atafika.*

*Kiishamba
Kuma chini
Babake
Pziziz
Kahay...*

Hoyoni Karimu
Ndugu Kamunde
Chungote
Hena
- 55 -
Hati

kumnyang'anya kijishamba chake alichokirithi kutokana
na jamaa zake.

Fuad →

Hali hii ya uroho na kutoridhika imeenea sana
hasa miongoni mwa makabaila na mabepari ambao wanataka
kujilimbikia kila kitu, ili waweze kuzigharimia starehe
na anasa zao. Itaonekana pia kuwa wanyonge wawa hawa
wanaonyanyaswa na matajiri ndio matajiri hao
wanaowategemea kuwalisha na vile vile kuwastarehesha.
Wakulima hulima, lakini mazao hawajui huenda wapi.
Dhana ya namna hii imejitokeza katika shairi lake Said
Ahmed Mohamed (1980) liitwalo, "Ajabu". Katika beti
tatu za shairi hili, mshairi asema;

Ajabu ajabu hii ajabu

Wanaolima hawali

Wasolima wanakula

Hula viso vya halali

Nguvu pia na fadhila

Ajabu ajabu hii ajabu

Wachokao hawalali

Walalao ni wazima

Hulala pema pahali

Na huku wakikoroma

Ajabu ajabu hii ajabu

Watenda si muhimu

Wasotenda watukufu

Wao ni watu adhimu

Kila siku twawasifu. 28

Beti hizi zinaeleza kinagaubaga kilio cha kundi fulani la watu ambao wanadhulumwa wazi wazi. Watu wawa hawa ndio ambao walipigana kwa hali na mali nyakati za kikoloni huku wakitumainia kuwa watafika "Jerusalem mpya"²⁹ ambako watastarehe na kusherehekea matunda ya jasho lao. Lakini matumaini yao yamekuwa kinyume.

Katika jamii ya Utengano, uonevu wa namna hii umekithiri na tunawaona wahusika mbali mbali wakiwasilisha malalamiko na hisia zao kwa njia mbali mbali. Kazija kwa mfano amechoshwa na jamii na basi hana budi kuichukia. "Anaichukia jamii" kwa sababu ya uonevu wake na kutodhamini usawa na haki.

Jamii hiyo ni jamii ya "mwenye nguvu mpishe", jamii ya kikabaila na kibwanyenye. Ni jamii inayowakilishwa na watu kama Makuudi waliojaa uovu na zinaa. Mfumo wa jamii hiyo ndio ulioleta mpangilio wa kitabaka - na hiki ndicho kiini cha mtafaruku katika jamii.

Kwa kuchunguza hali ya maisha ya baadhi ya wahusika katika Utengano, litakuwa baina ya makabaila na makabwela. Kuhusu maskani ya Bi Farashuu, msanii atueleza;

Bi Farashuu anaishi sehemu ya mwisho ya Madongoporomoka. Huu ni mtaa wa makabwela,

ambao unavutuka harufu ya uozo wa kila aina, wenye mashimo na makaro yanayoboboja maji machafu ovyo, wenye vibanda vya mgongo vyenye kushika tama kwa unyonge ulivyovisibu - ndani na nje. (uk. 29)

Mwandishi ametumia neno "Madongoporomoka" kuonyesha hali ya nyumba na mazingira alimoishi Bi Farashuu. Nyumba ile ilikuwa imekandikizwa kwa udongo ambao ungaliweza kuporomoka wakati wo wote, labda kutokana na upepo mkali au hata mvua iliyovuja. Isitoshe, msanii ametupa mandhari ya unyonge na ulitima kwa ujumla. Kwa mfano, iliwabidi "Makabwela" hawa wazue mbinu za kuwawezesha kuishi na kuwapa mahitaji muhimu sana ya kila siku. Bi Farashuu aliingilia kibiashara cha kusukuma mikate ili aiuze na kupata angalau vitu vichache alivyovihitaji kuweza kulisukuma gurudumu la maisha.

Hali kama hii ya mtaa wa Madongoporomoka hupatikana mahali kwengineko, hasa ambapo wachache walio na uwezo wamelijenga tabaka lao na kuwasahau "wasiojiweza" kiuchumi. Kunayo mifano maridhawa ya nchi (katika bara la Afrika) ambamo hali hii hupatikana. Kwa mfano, nchini Kenya kuna watu ambao huishi katika ukata wa kusikitisha hali wengine wanaishi kama miungu wadogo. Sehemu za Mathare na Majengo nchini Kenya zaweza kunasibishwa na Madongoporomoka katika jamii ya Utengano, hali ile ya sehemu za Muthaiga, Kileleshwa, Lavington, n.k. yaweza

is this heading to if are intellectual they like he sports neat!
Mwoko
Kenya
km
okochoko
wa Sabab
mbila wa
nya wakamitia
mini - bami
kala Nyati Hya
siku hipo
Ameyanguwa
Shara ya
Shara ya
ngwi

Mapinduzi
- Kenya imeza
manuaha ku
Uko setu wa
nani

usio
uk
2

ANUUK (1952)

zao. Na Askari wa City Council wakibomoa (vioso) vyao ambao
haki nja moja tu ya kihalali ambayo kwazo wanauseja
kujipatia riziki - MUOROTO (Commonwealth)

wana kama mogo?

Hali ya maisha pia huwafanya wengine kama Kazija
na Mama Jeni kujishughulisha na biashara ya kuiuza (wote chini)
miili yao. Mama Jeni amesitawi sana katika biashara
hiyo mpaka akafikia kiwango cha "kuwajiri" wasichana
(wanawake wachanga na warembo) kama vile Maimuna, ili
wawahudumie wanaume, kisha naye Mama Jeni apokee pesa.
Ukweli wa jambo hili wathibitishwa na jinsi anavyopokea
pesa kutoka kwa mkware mmoja aitwaye James ili (James)
amwingilie kimwili Maimuna - mwajiriwa wake Mama Jeni.
Lakini, Mama Jeni amekula ^{Huu!} mwande kwa miradi yake maadam
Maimuna ni limbukeni kwa shughuli kama zile. Mama Jeni
hafurahi moyoni, lakini vile vile hataki kuonyesha
hasira yake maadam anajua kwamba "papo kwa papo, kamba
hukata jiwe". Ana imani kwamba Maimuna atamfunza pole
pole na atafunzika. Hatimaye anamrudishia James noti
yake naye James anajiendea huku akilaani moyoni kwa
kuyakosa mawindo yake.

Mazungumzo baina ya Maimuna na shogaye Dora
yatuonyesha jinsi walivyoteswa na maisha na kukinaishwa
nayo. Maimuna aona kuwa tayari ameshatumbukia katika
shimo la dunia, lakini ni muhali kutoka kule maadam
hawezi kukubalika kwao kwa vile amejisaga na kujilimbika,
katika malimwengu, na sasa ajihisi "debe bovu lisilo
na pa kukalia". Dora naye, badala ya kumnasihi shogaye
na kumshauri kwamba "Ng'ombe akivungika mguu malishoni

hujikokota zizini kusaidiwa", amwambia yafuatayo;

Umenaswa kama wanavyonaswa wengi kama wewe bila ya hiyari, ama kwa udanganyifu au kwa sababu nyingine nisioitambua. Na sasa Maimuna uko wapi? Leo wewe nani? Na huo ndio uhuru wako ----- too late, walioona Wazungu. (uk. 87)

Huko Bobea, alikohamia Maimuna baada ya kufukuzwa na Mama Jeni, kulikuwa kwa hali ya chini. Kwa mfano, twaelezewa kuwa kijumba cha Biti Sururu kilikuwa kidogo na kilijaa dhiki tupu. Kulikuweco na kibao kilichoandikwa "KIL MI KWIKI BAA". Kule nyumbani kwa Biti Sururu, maisha yameshabihiana na yale ya Bi Farashuu na ya Mama Jeni. Shughuli kubwa za kila siku ni ubugiaji wa mtindi na uasherati. Maisha ya namna hii si mageni hata kidogo kwa watu wa kiwango cha chini ambao hawana kazi nyingine ya kuwapatia fedha. Wao huzihalalisha shughuli kama hizo za kunywa ama kuuza pombe isiyo halali na vile vile vitendo vya zinaa.

Hali ya maisha ya wanyonge pia yadhihirishwa na Shoka, barubaru mmoja anayefanya kazi ya sulubu huko bandarini. Baada ya kazi anaingilia tu ulevi bila kumjali mkewe Selume na watoto wake. Malalamiko ya mkewe yatuonyesha kuwa wanawake wamedhulumiwa na wanaume na (wanawake) wana shauku ya kujikomboa kutokana na

dhuluma na utumwa huu.

Bi Selume katika malalamiko yake amwambia mumewe;

Wallahi nitakata pingu za uke mimi 'vyo.

Nitatoka nje. Nitatarazaki. (uk. 111)

Dhuluma kama hizi ndizo alizozibainisha Kazija. Wanaume wengi huwa wanaushiriki ulevi wala hawashiki wadhifa wa nyumbani. Wanawaachia wake zao kazi zote za nyumbani - kuwalea watoto, kupika, kuwapeleka watoto shuleni, kuwavalisha n.k. Jambo hili laonyesha kuwa wanawake wameonewa vikubwa na hawana budi wazue mbinu za kujikomboa. Wanawake tunawaweka pia katika kundi la wanyonge, maadam, kama makabwela wengine, hawana sauti mbele ya wanaume.

Selume, kwa ghadhabu na hasira za mkizi anamfokea mumewe Shoka kwa ulaghai wake wa kutegemea kulishwa kwa jasho la mkewe. Bi Selume amlaumu;

Nyooo! Hujui unachokila, hujui ulalapo wala uamkiapo, wewe mbioni, ti, ti, ti

-----.

Ewe basi inajuzu hivyo? Huna hata imani. Nyooo, mjalaana we! Si mjalaana wewe kwa hakika, vitendo vyako! Nenda huko vilabuni, nami niache na ulimwengu wangu. Niache niibebe mizigo nisyostahili kuibeba. (uk. 112)

Ama kweli, maneno hayo yamesemwa na mwanamke mwenye ghadhabu aliyenaswa katika "taasubi ya kiume" ambapo wanaume waamini kuwa kazi ya mke ni jikoni, na yeye (bwana) ni bwana mkubwa mtawala na ana uhuru wa kufanya alipendalo.

Baada ya maneno ya Selume yanayomkashifu mumewe, mwandishi aeleza kuwa;

Ghadhabu ndizo zilizompa aseme maneno hayo; na utumwa, unyonge, na manyanyaso ya mwanamme. Mwisho wa maneno yake daima ulikuwa; "Tumo taabuni wanawake. Huu utumwa kamili".
(uk. 112)

Si jambo la busara iwapo tutamlaumu na kumnakidi Shoka moja kwa moja. Lazima kwanza tuchungue iwapo ayatenda hayo yote kwa maksudi au iwapo kuna sababu zinazompa kuyatenda. Tukitilia maanani kuwa Shoka alifanya kazi ya uchukuzi yenye sulubu, yawezekana kuwa mateso anayoyapata kazini ndiyo anayalowesha kwa pombe. Huenda pia anayakwepa matatizo ya kifedha nyumbani na akatafuta maficho, kimbilio na usalama katika mtindi. Lakini kwa upande mwingine pia lazima akumbuke kuwa wajibu ule wa u-baba nyumbani ni wake wala hastahili kuukwepa. Na iwapo alikabiliwa na matatizo ya kifedha, mbona basi azifuje zile akali alizokuwa nazo kwa kuchapa mtindi vilabuni na chumbani mwa Biti Sururu, na vile.

vile kushiriki katika usherati na Maimuna! *mb Kigo Kazi*

Ingawaje Shoka anaonekana ni mwanamme asiye asili wala fasili mwandishi anamtumia kama chombo cha kutoa hisi za wanyonge;

Wewe unafikiri pesa tuzipatazo sisi wachukuzi, au wakulima au wafanyakazi za sulubu ni pesa za mchezo? Mkulima, anachuwana na jembe, nguvu zake huishia wapi? Umerekani, Uingereza, au Japani au ----- wapi? Wao ndio wanaopanga bei za mazao yetu! Na wafanyakazi wa karakana, ukitazama sana wanamfanyia nani kazi - mkoloni-mambo leo; na sisi wapagazi bandarini tunampakilia nani bidhaa una ----- unafikiri? Mabeberu. Bado, bado hatuna uhuru kamili hatuajudhibiti uchumi. (uk. 113)

Fikra kama hizi alizozieleza Shoka (kwa kitevi) zimeelezwa katika shairi la "Ukoloni na Ukoloni Mambo-Leo" katika kitabu hicho hicho, shairi la "Sisimizi sisi" linaelezea kuhusu wanyonge.³⁰ Katika "Ukoloni na Ukoloni Mambo-Leo" mshairi amehuisa mifumo hiyo miwili na kuingiza katika mazungumzo. *dhambi* Ukoloni wajiondoa polepole (kwa amani) na kuuachia Ukoloni Mambo-Leo nafasi ya kutawala. Nao ukoloni mambo-leo wajibu,

Nipe njia, Nikuonyeshe kilinge
Naingia, nilieneze varange
Watalia, niwaumapo mi nge
Nipe njia (S.T. uk. 20).

Katika shairi la "Sisimizi sisi", wanyonge
wajimithilisha na wadudu dhalili ambao hawana uwezo
wo wote dhidi ya mwanadamu awakanyangapo (wadudu);

Wanatukanyanga binadamu bila ya kuhisi
Hutuponda na kutuhujumu, bila ya kisisi
Maisha yetu ni madhulumu, kipotea basi
Sababu sisi ni sisimizi (S.K. uk. 19).

Ubeti huu wa shairi la "Sisimizi sisi" wawasilisha
malalamiko ya wanyonge. Wanahisi kwamba wanadhulumuwa
kwa vile tu ni wanyonge. Wao ni maskini kama vile
wakazi wa Madongoporomoka, Bobea n.k. katika Utengano.

Hali nyingine ya maisha ya hali ya chini tunaipata
katika sehemu ambako Maksuudi, Rashidi na Mussa
walikopitia walipokuwa wanaenda Bobea kumtafuta Maimuna.
Huko kuliitwa "kwa wala tope";

Ni vibanda vibovu vilivyomiliki mazingira
haya, ambayo yametengwa na mazingira ya
mjini walikoishi wanadamu kweli. Daima
huku kulikuwa vumbi, vuke la umaskini na
uchafu unaothiri maisha ya wanadamu.

----- Vidimbwi vya maji machafu vilikaribisha
mbu kuzaliana ovyo. Tope, vundo la vyakula

vilivyooza na uchafu mwengine pamoja na
kupuu la ufukara lilipanda puani mwa
jamaa waliokuwa wakiongozana kwa Biti
Sururu. (uk. 132)

Kwa kweli hiyo ndiyo hali ya wanyonge katika jamii
anayotuchorea S. A. Mohamed. Matumaini yao yaliambulia
patupu. Wanaishi katika ulitima, uchungu na sulubu
isiyo haba, kinyume cha walivyotarajia kama Biti
Sururu asemavyo;

Mimi nilidhani tutagaiwa majumba -----
nilifikiri tutakapopata uhuru wetu, sote
tutakaa kwenye majumba makubwa, yale
waliokuwa wakikaa wakoloni. Nilidhani
tutakula pilau kila siku. (uk. 138)

unaota b henda a aw yahudumia
haya mwa wa! nonense

2:5 KIMALIZIO

Katika sura hii (ya pili) tumeitafiti na kuinakidi
riwaya ya Utengano, hasa tukielemea katika kipengele
cha jamii - yaani, jinsi wahusika kadha wanavyojitokeza
riwayani. Tasnifu kuu katika sura hii ilikuwa ni
kubainisha wazi jinsi wahusika hao ambao ni viwakilisho
vya mwandishi wanavyoyatetea maslahi yao.

Tumebainisha makundi mawili makuu, makabaila na
makabwela na kuonyesha mienendo yao na jinsi
yanavyohitilafiana.

mefalaki

Katika sehemu hii yafaa kutajwa kuwa si jambo rahisi kuuweka mpaka baina ya tabaka hizo mbili - bwanjenje na ^{watawaka wa usoko} ~~proletarii~~. Matabaka haya hubainika wazi wazi katika jamii kama vile za Kimarikani. Lakini katika jamii ya Utengano, ambayo yalandana sana na jamii katika mataifa ya Kiafrika, kigezo kinachotumiwa kuainisha makundi haya ni uchumi. Ingawa hali ya kiuchumi, kisiasa na kijamii huingiliana vikubwa, tumejaribu kuitafiti Utengano kwa muktadha wa jamii. Twatumainia kulitafiti suala la kiuchumi katika riwaya nyingine ya S. Ahmed Mohamed, ambayo ni Dunia Mti.Mkavu.

Katika Utengano, imedhihirishwa kuwa tatizo kubwa linaloikabili jamii ni uonevu na unyanyasaji wa matajiri dhidi ya maskini. Maskini (wanyonge) nao wanajizatiti ili kuuondolea mbali uonevu huu. Njia ya kipekee ya kuuondoa unyanyasaji na uonevu ni mapambano. Mnyonge hawezi kustarehe na angoje kupewa utu na heshima na anayemdhumu. Matajiri hawawezi kuwapa wanyonge haki na usawa, maadam usalama na ustawi wao (matajiri) wategemea jinsi watakavyoweza kumkandamiza mnyonge. Kwa mfano, katika kazi za viwandani, bepari atapata tijara iwapo atawafanyiza kazi za sulubu wafanyakazi wao, pamoja na kuwapa mishahara ya chini. Nao wanyonge hawako tayari kuyakubali maonevu na idhilali. Wanadhihirisha hisia za mwamko kuwa wako tayari kuyaendeleza mapambano bila ya kukata tamaa.

Wanyonge wameamua kujikakamua na kujihami ili

kujikomboa. Lakini wanaamini kuwa, ingawaje ukombozi au 'uhuru' hautapatikana mara moja, hatimaye watahinda vita hivyo vikali.

Katika Utengano, mwandishi anatupa ishara ya kufaulu kwa wanyonge kutokana na ule mporomoko wa Makuu. Kazija amefaulu katika muradi wake wa kuitenganisha jamii ya Makuu. Na hizi ni kama ishara za mwanzo za ushindi wa wanyonge dhidi ya mabepari.

2:6 TANBIHI

1. Nkwera, V. W., Sarufi na Fasihi Sekondari na Vyuo Tanzania Publishing House, Dar-es-Salaam 1978. (uk. 85)
2. Said A. Mohamed, "Kupatana na riwaya zangu", makala yaliyotolewa katika Mhadhara wa Kiswahili wa Kimataifa, Nairbi 1981. (uk. 3) *
3. Dkt. Kitsao ni mhadhiri wa somo la "Uchambuzi-mseto" katika idara ya isimu na lugha za Kiafrika, Chuo Kikuu cha Nairobi.
4. Maneno haya yamenakiriwa kutoka katika jalada la riwaya ya S. A. Mohamed - iitwayo Utengano.
- *5. Mazrui, A. na Kazungu, E.K., "Maendeleo ya Fasihi ya Kiswahili" makala yaliyotolewa katika kongamano la kimataifa la chama cha Kiswahili cha Kenya, Nairobi, 1981. (uk. 1)

6. Hussein, N. E., Mashetani, Oxford University Press, Nairobi, 1971.
7. Sayyid, A.A. Nasir, Al Inkishafi, Oxford University, Press, Nairobi, 1972 (uk. 56).
8. Muhando, P., Tambueni Haki Zetu, Tanzania Publishing House, Dar-es-Salaam, 1975.
9. Mutiso G. C., Social - Political Thought in African Literature, Macmillan, London, 1974.
10. Kama namba 2 juu. (uk. 7)
11. Kamusi ya Kiswahili Sanifu, Oxford University Press, Dar-es-Salaam, 1981. (uk. 150)
12. Mifano ya viongozi kama vile J. B. Bokassa wa Jamhuri ya Afrika ya Kati na Dikteta Idi Amin wa Uganda.
13. Kezilahabi E., Dunia Uwanja wa Fujo, East African Literature Bureau, Nairobi, 1975.
14. Abdulaziz, M. H., Muyaka, 19th Century Swahili Popular Poetry, Kenya Literature Bureau, Nairobi, 1979. (uk. 63)
15. Mohamed, S. A., Sikate Tamaa, Longman, Nairobi, 1980. (uk. 1)
16. Hussein, E., Wakati Ukuta, E.A.P.H., Nairobi, 1971. (uk. 17)

17. Kama namba 15, juu (uk. 7)
18. Ngugi wa Thiongo, "Literature and Society", katika Eddah Gachukia - Teaching of African Literature in Schools. Kenya Literature Bureau, Nairobi 1978. (uk. 3)
19. Marx K., na Engels F., The Communist Manifesto, Penguin Books, 1978. (uk. 79)
20. Kama namba 6 juu. (uk. 2)
21. Kama namba 20 juu.
22. Armah A., Uchambuzi wa Wema Hawajazaliwa, (uk. 59) katika African Literature Today, Heinemann Nairobi 1975. (uk. 97)
23. S. A. Mohamed, Utengano, Longman, Nairobi, 1980 (uk. 72)
24. Freire, P., Pedagogy of the Oppressed, The Seabury Press, New York, 1968. (uk. 30)
25. Kama namba 7 juu (uk. 70)
26. Kama namba 24 juu (uk. 29).
27. Kama namba 11 juu (uk. 94).
28. Kama namba 15 (uk. 9)

29. Gachukia, E., (Ed.); Teaching of African Literature in Schools, Kenya Literature Bureau, Nairobi, 1978.
30. S. A. Mohamed, Sikate Tamaa, Longman, Nairobi, 1980 (uk. 19).

S U R A Y A T A T U

3:0 DUNIA MTI MKAVU

3:1 UTANGULIZI

Dunia Mti Mkavu ni riwaya aliyoiandika S. A.

Mohamed mwaka mmoja na ile ya Utengano (1980).

Kichwa chake kimetolewa katika shairi moja la Muyaka Bin Haji (1779), mshairi maarufu sana wa ushairi wa "tarbia", aliyeishi na kuyatongoa mashairi katika sehemu ya mwanzo wa karne ya kumi na tisa - baina ya mwaka wa 1776 - 1840.

Shairi hilo laitwa "Dunia Mti Mkavu" na ubeti wake wa kwanza huenda hivi;

Dunia mti mkavu, kiumbe siuemele
Ukaufanyia nguvu, kuudhibiti kwa ndole
Mtiwe ni mtakavu, mara ulikwangushile
Usione kwenda mbele, kurudi nyuma si kazi.¹

Shairi hili ni aina ya waadhi katika jamii, kuwatahadharisha na kuwaonya wale wanaoikiuka mipaka hii na ile kuwa maisha ya dunia hii kamwe hayadumu. Latoa wqsia hasa kwa wale walioneemekewa na maisha ya hapa duniani kwa kuupata utajiri, cheo, madaraka, mamlaka na taadhima kuwa vitu hivyo si vya daima dawamu. Mtu anaweza kujitapa leo kwa sababu ya cheo chake, na kesho ashtukie kwamba kile cheo ashakipoteza kutokana

1
108
14

metofanyia kwanza na
kuchopitika

u

→ Acheni kwanza
huni ushairi

70
68
23
4

25

na vitendo vyake viovu. Hujikuta kwamba ashateremshwa chini kule juu alikokuwa amepanda ngazini. Ndiposa mshairi ashauri kuwa; "Usione kwenda mbele, kurudi nyuma si kazi".

Katika riwaya yake, S. A. Mohamed, kwa usarifu na usanifu wake na pia uteuzi wa maneno, amesadifu kutusimulia visa na vituko mbali mbali ili kurutubisha nasaha yake katika jamii.

Maadam wataalam katika somo la mtindo wamesema kwamba "mtindo ni mtu"² yatumainiwa kwamba kutakuweco na muumano na kunasibiana katika fani kadha za Dunia Mti Mkavu na riwaya ya Utengano kwa vile zote ni za mwandishi mmoja. Hata hivyo litakuwa jukumu la kazi hii kujitahidi kuchuja yaliyo na uzito zaidi katika kila riwaya na kuyachambua na pia kuyanakidi.

Katika Utengano, tumetilia mkazo mpangilio wa jamii katika fani ya kijamii. Katika Dunia Mti Mkavu, tutaelemea sana katika hali ya kiuchumi na jinsi hali hiyo inavyoendelezwa katika riwaya ili kuyasawirisha maudhui ya tasnifu nzima ambayo ni "wanyonge katika jamii".

S. A. Mohamed katika Dunia Mti Mkavu, kama vile A. Abdalla, Sauti ya Dhiki, Ngugi wa Thiong'o Shetani Msalabani - ameiendeleza mbele zaidi kazi ya

fasihi kwa kuipa lengo la ukombozi. Amefahamu kuwa haiwezekani tena kufuata lile lengo la zamani la kuwafunza watu sera na mienendo ya maisha tu ambapo kila tukiangaza macho twaona idhilali na unyanyasaji ukiendelezwa. Mwandishi huyu pia amefahamu kuwa katika jamii ambamo wanyonyaji wanaendelea kutumiminia fikra zinazotutia katika utumwa wa kuamini mambo yale yale yanayoendeleza dhuluma, haitoshi tena kututanabahisha tu kuwa katika jumuiya yetu kuna unyanyasaji au hakuna demokrasia. Ameitumia fasihi kama chombo cha kumkomboa binadamu na utumwa wa imani na mawazo yanayoendeleza unyanyasaji wake na kulinufaisha tabaka la wanyonyaji wake tu.

Itaonekana kuwa wahusika katika Dunia Mti Mkavu wameupata mwamko zaidi juu ya unyanyasaji kuliko wale wa Utengano.

3:2 MAUDHUI

Maudhui kuu inayojitokeza katika riwaya hii ni jinsi jamii fulani ya waswahili inavyojizatiti na kujihami ili kuupinga utawala wa dhuluma wa wakoloni. Utawala huo wa kikoloni unajiimarisha katika dhuluma na ukandamizaji katika mfumo wa ubepari. Ubepari unaendelezwa sio tu katika utawala bali pia katika uchumi, hali ambayo inasababisha kuwoko kwa kundi la upinzani linaloupinga uonevu na dhuluma za mabepari.

Baadhi ya wapinzani hawa ni watu ambao hawana kazi na wengine ambao wanafanyizwa kazi za sulubu kwa malipo yaliyo haba. Nao watu hawa wanaonyanyashwa waona kuwa ~~ni~~ ⁿⁱ muhali kunyamaza tu na kuukubali uonevu. Aghalabu, wanajitokeza wazi wazi na ^{↑ Sisi anapotea katika kutoa "ni muhali" maana} kuupinga ukoloni ^{walikub} na utumwa. Takriban kila "mnyonge" anaonyesha kuwa ^{dhuluma} anafahamu uonevu upo katika jamii. Baadhi yao kama ^{ni muhali} vile itakavyodhihirika katika riwaya wameyakolea mateso, na kutokana na tajriba yao ya maisha wanaelewa jinsi ya kukabiliana nayo.

Baadhi ya maudhui nyingine zitabainika tutakapo-
endelea na utafiti. — *you are just an escapist half baked scholar (scoundrel)*

3:3 UFUPISHO

Sura za mwanzo nne hututanguliza kwa wavulana wanne - Fumu, Bakari, Pandu na Kibwana (Farouk) wa jamii ya Mzee Jaku. Katika sehemu hii inadhihiri migogoro kati ya watu wa jamii moja - baina ya Kibwana (Farouk) na wengineo. Migogoro hii zaidi yadhihirisha kuwa uhusiano wa jamii hiyo ni wa kitabaka.

Sura ya kwanza yamtanguliza ndugu wa kwanza Fumu Jaku anayewakilisha tabaka la "wakulima" katika mazingira ya kibwanyenye. Vile vile unadhihiri ukinzani baina ya Fauz (mtoto wa bwanyenye) na Fumu. Ukinzani huu unadhihirisha jinsi wanyonge walivyodhalilishwa na mabwanyenye, na wanavyoweza kuingizwa hatarini na

*ubepari - opititit
wananyenye - fuchitit*

mabwanyenye. Dhuluma hizi zinaendelezwa zaidi wakati Masika (mpenzi wa Fumu) anapouzwa kwa Fauz.

Maikemo ndiyo babake Masika - sijui Fauza anamuzaji? maeleziwa kwa wote wana mwamko

Mzee Gae naye ametumiwa riwayani ili kuwakilisha dhuluma na vile vile mwamko wa siasa wa wanyonge.

Yeye ni mwakilishi halisi wa wafanyakazi.

Ma-famili ka 2 - wataku hizi na - wataku hizi yote
ka - jeye ana walete pawo

Sura ya kwanza yaishia kwa wazo kuwa wafanyakazi wanapingana na dhuluma za ukandamizaji na unyanyasaji.

Sura ya pili yammulika ndugu mwingine aitwaye Bakari Jaku. Huyu yuko katika tabaka la proletarii na vile vile anaonyesha mwamko wa kitabaka.

Ma-famili

Proletarii huonyeshwa kama tabaka linalosisitiza mabadiliko (mapinduzi). Kwa mfano, mhusika mmoja aitwaye Kumba anaonyesha kuwa amepevuka kuliko Mzee Gae, ambaye ni mkulima wa kawaida. Kwa hivyo, katika Kumba, twaliona tabaka la proletarii likipingana na ukandamizaji wa kibepari.

Kumba ni jani? wote wana mwamko

Katika sura ya tatu, twakumbana na ndugu mwingine - Pandu Jaku. Tabaka la Pandu ni tabaka ambalo laweza kushawishiwa kwa urahisi na watawala kwa manufaa yao. Kundi kama hili ndilo aghalabu huwa la wasaliti, kama vile Karanja katika riwaya ya Ngugi, A Grain of Wheat.³

Ma-famili 4/2 Pandu!

Sura ya nne hulidhihirisha tabaka la wanyonyaji - maadui wa wanyonge. Farouk Hilal ndiye anayewakilisha tabaka hili. Kule kulibadili jina lake kutoka Kibwana

Jaku hadi Farouk Hilal huonyesha kupanda kwake kitabaka. Farouk hushirikiana na ukoloni na ubeberu kuwakandamiza watu wa tabaka la chini. Hivyo, neema za tabaka hili za kiuchumi hutokana na ukandamizwaji wa watu wa tabaka la chini.

Kuanzia sura ya tano na kuendelea twaonyeshwa mgongano baina ya matabaka. Wanaonyanyaswa wanaungana chini ya usimamizi wa viongozi wao na wanakutana katika kibanda cha Fumu na kuamua washirikiane na kuyatoa malalamiko yao kwa tabaka la kibepari - kwa njia itakayoleta mapinduzi.

Madhumuni ya muungano huu ni kuitisha mgomo wa wafanya kazi ukiwa na nia ya kuubomoa uchumi wa kikoloni/kibepari. Pia, wana lengo la kuudhoofisha muundo wa kisiasa wa kibepari.

Imani ya S. A. Mohamed ni kuwa hii ndiyo njia ya pekee ya kuwaokoa wafanya kazi.

3:4 WAHUSIKA

Ili kubainisha uhusiano ulioko baina ya tabaka la "wanyonge" na tabaka la "mabepari", itatubidi tuwachambue na kuwanakidi baadhi ya wahusika katika riwaya. Mienendo yao na hali yao ya maisha kwa jumla itatupa idhibati kuhusu tabaka analoliwakilisha kila mmoja wao.

Kwa madhumuni ya kazi hii, tutaigawa jamii iliyochorwa katika Dunia Mti Mkavu katika makundi mawili, wanaoonea na wanaoonea ^{panza} - ^{bwana} mabepari na wafanya-kazi. Kwa mfano, Fauz na Farouk Hilal watakuwa katika kambi moja - ya mabepari hali wahusika wengine kama vile akina Mzee Gae, Fumu Jaku, Bakari Jaku, Pandu Jaku, n.k. Watakuwa katika kambi ya wakulima. Lengo kuu hasa litakuwa ni kuzichunguza hisia na malalamiko ya "wanyonge".

3:4:1 FUMU JAKU, MZEE GAE

Wahusika hawa wawili wamechorwa kama wawakilishi wa kundi la watu walioonea katika jamii. Fumu amekolea na kustahimili machungu na idhilali kiasi cha kuwa ametumbukia katika hali ya uchofu inayojisawiri yenyewe;

Mosi, mwili wake ulikuwa na malimbiko ya uchofu na mavune, ingawa hilo si la kuhesabiwa, maana mwili wake umehimili sulubu na mateso toka mja yeye kutumbukia katika shimo hili la dunia. Ni shimo hii dunia: na kama dhiki huzoeleka, basi mwili wa Fumu ungalizoea. (uk. 1)

Ingawaje hapa mwandishi hatupi sababu za Fumu kuwa katika hali ya namna ile lakini maneno yake yatupa taswira ya dunia ambayo haina haki. Vile vile

maneno hayo yatupa wazo kuwa duniani ni mahali pa mateso na hapana starehe. Lakini msomaji aelewa kuwa mwandishi anaitumia mbinu ya jazanda kumaanisha kuwa jamii ndiyo imeenda kombo wala si dunia kama tuijuavyo. Vile vile twalipata wazo lililoelezwa katika riwaya kuwa dunia ni "mti mkavu".

Hujaaeleza
chochote.
Unakupa ku!

Maisha ya Fumu yanashabihiana na yale ya Mzee Gae kwa kiasi kikubwa maadam wote wawili wanaishi katika ulitima na ghadhabu, hasa kutokana na tajriba ya maisha na yaliyowakumba zamani. Mzee Gae ndiye aliyeteswa zaidi, na kutokana na "kuishi kwingi na kuona mengi", ameamua kunyamaza tu na kuyaangalia mambo kama baridhuli. Maneno ya Mzee Gae kila siku yalikuwa;

Walinivunja kichwa changu kwa nyundo -----
Nyundo ----- yah, nyundo; yah,
walinivuruga, walikivuruga kichwa changu.
----- Waliniita mbwa (dog), yah, mimi
mbwa. Na mara nyingine waliniita Mswahili
mwenda wazimu. Walinitesa kama mnyama.
Kwa sababu ----- Kwa sababu nilithubutu
kuwaambia ukweli. ----- Lazima muulize,
kwa nini, kwa vipi, kwa sababu gani. (uk. 2-3)

Mzee Gae, kama ^{wingi? sema kwake} ilivyosemwa hapo juu ameamua kunyamaza kwa vile anayafahamu na ashayaona mengi hasa

yaliyo machungu. Msanii amtumia Mzee Gae kama chombo cha kuwatia wanyonge hamasa na kani ya ukombozi. Anawahimiza wasiwe waoga hasa wateteapo haki na ukweli. Maneno ya kuzindua ya Mzee Gae yanayapiga mwangwi maneno ya A. Abdalla katika Sauti ya Dhiki ambapo anawahimiza watu waseme haki na ukweli hadharani ingawa ukweli waumiza.⁴ Mzee Gae anawakejeli waoga kwa kuwaita "majimbi wala si majogoo". Majogoo ni wale watu wanaousema ukweli wazi bila kuchelea kuwa wanajipalia makaa. Na huu ndio ukombozi kamili.

~~...~~
(200)

Huani kumachungu kama kama hujikijua na kuzitawala haki na kama una mwelefu.

Uongo! hakaifungwa alifungwa un?

Fumu Jaku alipotoka jela aliishi kibandani mwake kwa unyonge na umaskini. Alianza kulima katika kijishamba chake kidogo ili ajipatie angalau chakula cha kila siku. Lakini Fauz alikuwa kikwazo cha maendeleo yake. Kudhulumwa kwa Fumu na Fauz kunamfanya Fumu akitoe "kilio" chake cha simanzi kwa Mungu;

Mungu tupe nasi, angalau nguvu za jasho letu kama ulivyowapa ----- (uk. 5)

Maneno haya yaonyesha kuwa Fumu ananyanyaswa kwa mazao anayoyapata shambani mwake. Aomba dua kwa Mungu ili wanyonge waweze kupata nguvu za kujikomboa na kuweza kuzitawala nguvu zao na vile vile mazao yao. Fumu hana uwezo wa kulitawala shamba lake kwa vile limefilisiwa na Fauz na ni lazima Fumu ampelekee "zawadi" kutokana na anachovuna.

ni prof Abdalaziz wa mlevi alipotokuwa katika hii buyu anafunzi?

→ Umekoa wapi wazo hili? Chambua kitabu kama kilivyo. Unajifanya masandishi kwa kuongeza mambo yako kivi-vivi!

hili ni la kinaya kikubwa. Maisha ya mabepari ndiyo yamo mikononi mwa wakulima, maadam hawa wa pili ndio wanaowalisha, kuwawalisha n.k. Hata zile starehe wanazopata kama vile magari, majumba na kadhalika zatokana na jasho la watu kama Fumu.

Wajibu wa Mzee Gae katika riwaya hii ni kuwapa wanyonge ujasiri. Kutokana na maarifa na falsafa yake amejifunza kuwa njia ya pekee ya kujikomboa kutokana na unyanyasaji ni kujasiri na kukabiliana na "maadui" kishujaa, pasipo kuufyata mkia. Anawahimiza wanyonge waupinge uonevu kwa hali na mali ili mnyonge aweze kuupata utu na vikomeshwe vitendo kama vile vya Fumu kunyang'anywa mpenziwe Masika na Fauz. Huu unyang'anyi waonyesha kuwa jamii ya Dunia Mti Mkavu ni jamii ya "mwenye nguvu mpishe". Hata hivyo, wanyonge hawakubali tu kumpisha mwenye nguvu pasipo upinzani wa aina fulani. Stashahada iliyotumiwa ya Kipele (ng'ombe wa Fumu aliyemfunga) Fumu na Masika (uk. 22-23) yaonyesha kuwa Fumu alijitahidi awezavyo kupigania Masika asiende, lakini wapi -----. "Mpiga ngumi ukuya huumiza mkonowe". Kama tuelezwavyo na mwandishi, nguvu, utajiri na uwezo umekata uhusiano baina ya Masika na Fumu.

Fumu na wanyonge wenzake wametambua kuwa mtu mmoja hawezi kuuleta ukombozi. Ukombozi utaletwa na bidii

za watu wengi pamoja. Wazo hili limewasilishwa katika stashahada ya ung'oaji wa mti - Fumu anaposema;

Mkono mmoja hauwezi kuutikisa mti huu;
mtu mmoja asingaliweza kung'oa shina, la
mti huu. (uk. 25)

Handwritten note in blue ink:
Kwa kwake
par

Maneno haya ni kama mwitikio wa maneno ya Mzee Gae kuwa lazima watu wawe na ukakamavu katika kulitenda jambo. Aidha, yanamaanisha kuwa wanyonge wakiungana pamoja wanaweza kuung'oa uonevu na dhuluma za wenye nguvu.

Wahusika hawa wawili, Mzee Gae na Fumu Jaku wana changizo muhimu katika maudhui ya mwendelezo wa ukombozi wa wanyonge kutoka mikononi ya dhuluma za mabepari.

3:4:2 BAKARI JAKU

Katika sehemu ambayo tumeelezewa kuhusu sifa za Bakari Jaku, mwandishi pia ameubainisha utumwa na uonevu unaoendelezwa katika jamii. Mambo yanayodhihiri ni kama vile; (udhalilishaji wa uke), kama inavyoonyeshwa katika uhusiano baina ya Mashaka na mkewe Bi-Mtumwa, uonevu, hasa dhidi ya watu wenye hali ya chini ya maisha - hili laonyeshwa na jinsi aghalabu serikali inawavamia watu wanaouza na kunywa pombe na vile vile kuvuta bangi n.k. Vile vile, twachorewa mandhari ya hali ya chini kama vile watu kuwachotea wengine maji

Handwritten note in blue ink:
Muvoto?

Handwritten note in blue ink:
Oa mafano Twapo kudangany!

Case Book - Murubi

kwa malipo, kwenda mjini kutafuta kazi, wafanya biashara kufungiwa vibanda, n.k. Kwa hivyo, ingawa sehemu hii inataja machache kuhusu Bakari Jaku, yeye ni wakilisho la watu wa hali ya chini kama vile, Shomari, Mosi, Mjaka, Bi-Zaina, Bi-Mtumwa n.k.

razii Stefano

Watu wa tabaka la Bakari Jaku ni watu wanaoishi katika hali ya umaskini na ambao mara kwa mara wanagombanishwa na umaskini wao. Wengi wao kama vile Shoka katika Utengano wamegeukia ulevi wa kupindukia ili kujisahaulisha matatizo yao. Haya yaweza kudhihirishwa na ugomvi baina ya Mashaka na mkewe. Ugomvi huu kama tuelezwavyo ni wa kawaida wala si wa siku moja tu.

*Haji Haji
Bi Pili
Mashaka
'Bi' mtumwa*

Mwanamke huyu (Bi-Mtumwa) anapigania haki yake kutoka kwa mumewe ambaye ana tabia za kumwibia pesa zake na kwenda kulewa nje. Uonevu huu waweza kumithilishwa na uonevu wa wakulima au watu wa kawaida na wakoloni au wabeberu. Katika jamii aliyoichora S. A. Mohamed, mwanamke pia amepambwa na kupewa sifa za mnyonge - asiye na nguvu wala uwezo mbele ya mwanaume. Kule kupigana kwa Bi-Mtumwa na mumewe kwa kani kwatuonyesha kuwa wanyonge hawachelei nguvu za wanyanyasaji.

Ruuhit! Can't you understand that Mashaka (husband) is being beaten by the wife?

*Husban
chevohot
Sema wend*

Ukata ulikithiri katika sehemu walimoishi akina Bakari - ingawaje wao wenyewe hawakutaka kuwa katika

hali ile. Mwandishi atueleza kuwa;

Wakati huu alitokea Haji, kijana mvuta
bangi aliyechongwa vibaya na mazingira
yake na kupuuzwa na wale^{zi} wake. -----

Bakari aliwaza juu yake;

Maskini si kosa lake. (uk. 33)

Bakari atumika kama chombo muhimu cha kuwapa
wenzake mwamko wa kimapinduzi. Anawatia shime kuwa
si faradhi yao kuishi katika umaskini, ila hali hiyo
imesababishwa na mabepari wachache wenye kuzijali tu
nafsi zao.

*Amenha
neri shine
Anawaza
rohoni wala
hanti nyepote*

Mabepari hawa ndio wamewafanya watu wengine
waishike kazi ya uzegazega. Kazi hii yasababisha
kisirani baina ya Mzee Fuko na Biti Kondo, kwa vile,
kila mmoja anataka kuyachota maji.

Bakari, Kumba, Shomari, ambao ni makuli bandarini
wana hisia kuwa wao ni wanyonge, wafanya kazi ya
sulubu kama inavyodhihirika katika maneno ya Kumba;

- cooley

Jifunze kutokata tamaa, ndipo ulimwengu
utakapouweza. Kumbuka wanatujaza unyonge
tuwanyenyekee. Wanavunja nyoyo zetu ili
tusiwe watu. Binadamu asiye na moyo si
mtu. Ndio maana hatuna hisia ingawa

Nikiwaza juu ya huu mtafaruku tulionao.
Huu ulimwengu, ulimwengu wa chuki,
ufedhuli, ujeuri, kiburi, ushupavu,
matusi. (uk. 43)

----- Huu natuuite ulimwengu wa mnyonge -
msonge, basi haustaajabiwi. Tabia za watu
zimebadilishwa. -----, Ndiyo zimebadilishwa,
hazikubadilika. (uk. 44)

Ingawa wafanyikazi wote wanaonewa na adui mmoja
(ubepari) wengine wanazozana miongoni mwao na kuziona
kazi zao ni bora kuliko za wengine. Mathalani,
wafanyikazi katika kiwanda cha mafuta wanajiona bora
kuliko wafanyakazi katika bandari. Hawafahamu kuwa
wao wamo katika chombo kimoja, wakiopoka, wameopoka
wote, wakizama, wamezama wote.

Shauri hili la kuungana pamoja ili kumpinga
adui mmoja limesisitizwa sana hata na Jemadari Kimathi
katika tamthilia ya Mzalendo Kimathi.⁵ Katika nyakati
za kikoloni, Kimathi alisafiri huku na huko nchini
Kenya akiwahubiria watu wa makabila, dini au viwango
tofauti waungane pamoja maadam "umoja ni nguvu,
utengano ni udhaifu".

Wafanyakazi wa Dunia Mti Mkavu pia hawana budi
waungane pamoja, kama vile Marx anavyohimiza;

Wafanyakazi wa ulimwengu unganeni pamoja.

* Hamna cha kupoteza isipokuwa maisha (miyo) ^{ni nyom}
^{Wawa waona rana yai ya kupoteza maisha - ni chaguzi!}
yenu. Mna ulimwengu mnaotarajia kuurithi.

(Tafsiri yangu)

^{Bk shaka mbom sana!}

Baada ya kuusema ukweli, ^{Maka} Bakari amejichimbia
kaburi lake mwenyewe. Amefukuzwa kazini kwa madai kuwa

Ninachochea watu kwamba malipo hayatoshi,
na hali zetu zinakuwa mbaya kila siku. (uk. 48)

Lakini, kama alivyosema S. A. Mohamed, katika Utengano,
kumnyamazisha mnyonge mmoja ni sawa na kuwapalilia
wengine. Kimathi (Ngugi na Micere 1978), pia alikuwa
na wazo kuwa akiaga dunia wazalendo wengine wengi
watayaendeleza mapambano.⁷

Kutokana na malalamiko ya wafanyakazi, ambayo
wadhalimu wanayatilia masikio komango, wafanyakazi hawa
wanawaza juu ya mgomo, lakini mmoja wao anatanabahisha;

Lakini sisi makuli batutoshi kufanya mgomo,
lazima wachukuzi washirikiane nasi; pia
wazururaji wasio kazi wafahamishwe maslahi
ya wanyonge ili wasije wakatumiwa kujaza
nafasi zetu; pia wakulima na wafugaji lazima
tuwashirikishe. (uk. 53)

Bakari ndiye amejasiri kuuongoza mgomo huu. Ama
kweli, kama nduguye Fumu Jaku, yeye pia ameitikia maneno

ya Mzee Gae kuwa uoga haufai kwa mwanadamu. Hatua hii ya mgomo inatilia nguvu imani ya msanii wa riwaya hii kuwa penye udhalimu na uonevu, mtafaruku hauishi.

*QDS
Kivuu*

3:4:3 PANDU JAKU

Pandu Jaku huishi katika hali ya jitimai. Yeye ni fukara hoē hāē na ana sifa mbaya - za wizi.

Kumba rafikiye pia ana sifa zizo hizo za wizi, lakini anaahalalisha wizi kwa kusema;

Kwanza wewe unajijua unaiba, lakini kinyume cha matakwa yako. Ni hali ya mambo inayokufanya hivyo. Umetamba kutafuta ardhi ya kulima, huna. Umetamba kutafuta kazi hukupata. Unataka kuishi, utakula upepo? Na kuishi sio kula, kula majani kama ng'ombe. Unataka ule vizuri, ulale pazuri, upate pumziko. Na si wewe tu bali una watu nyuma yako. (uk. 58)

Ingawa watu hawa wawili wana sifa za wizi, mmoja wao (Kumba) ameajiriwa kama kuli huko bandarini, hali Pandu ni kabwela mzururaji.

Lakini, wahusika hawa wawili wamebanwa na hali ya maisha hivi kwamba hakuna ajionaye bora kuliko mwingine. Sifa zao za jinai zimezagaa sana katika jamii za kibepari. Hali huwa hivyo kwa kuwa mabwanyenye

Madawa la Ki-mart

hao ndio wamemiliki njia za uzalishaji, na vile vile wanawamiliki wafanyakazi ambao hawana mali yo yote. Kitu walicho nacho ni zile tu nguvu (jasho) zao ambazo wanaziuza kwa dhamana ndogo kabisa. Tabaka dogo la mabwanyenye ndilo linalosababisha mzozo wa kiuchumi kwa vile huwanyanyasa wakulima na kuwaacha bila chochote. Hali hii nayo huwapa wanyonge wazo la kuungana pamoja ili waung'oe utawala dhalimu. Jambo hili ndilo lililomfanya Kumba afike kuonana na Pandu kwa vile anataka makabwela na wazururaji wawaunge mkono makuli ili kuuimarisha mgomo, na hatimaye vita vya ukombozi.

ulizama ulilelezi nguvu zao in - Ja Nat-epew huna uwanam 29

Bi-Pili, kama vile Bi-Mtumwa amueleza Pandu jinsi mumewe (aliye marehemu sasa) alivyomtesa;

----- Sijapafata kuona furasaha katika ndoa yaaangu ----- alinipiga, alinitesa, hakunishughulikia; akanitwiiisha mziigo wa maisha ----- alikuwa mleeeevi kuliko ee miii. (uk. 61)

Malalamiko ya bi huyu, kama mabibi wengine tuliowaona yanapinga "taasubi ya kiume". Wanawake pia wana hamu ya kujikomboa kutoka katika "utawala dhalimu" wa waume zao.

*biyondyo lahi 5 = wa
"vichom asika"
haya ndiyo masha mezu
laiki ungenabakla boksa
wako - Vita - Vita - haki na Boob*

Bibi huyu aendelea kuonyesha jitimai iliyomkumba baada ya mumewe kufia kazini ya wakoloni;

----- halafu wananitukaaana, wananiita
afriiiti, mleeevi, hayawaaaani, ha, ndiyo
miii mlevi, sitowacha ulevi. Bila ya
ulevi kwangu jitimai, ulevi hunichangamsha,
hufifiza mawazo yaaaangu; husahau angalau
----- (uk. 62)

Bibi huyu ndiye ametufunulia wazi wazi sababu ya baadhi ya maskini hujitosa katika pombe - ili "kufifiza mawazo". Twaona kuwa watu hawa huishi katika simanzi na jitimai na aghalabu huangukia katika mambo yasiyopendekezwa na kaida za jamii. Lakini, maadam wameponzwa wakaponzeka, hawana budi kujiingiza katika baadhi ya mambo (maovu) yale.

• Mabepari wana dhuluma zisizo kifani. Walikuwa karibu kukivunja kibanda cha Pandu ili wapitishie barabara hapo kilipokuwa. Cha Bi-Kijakazi tayari kishavunjwa. Dhuluma hizi zadhihirisha jinsi haki za kibinadamu zinavunjwa. Mwenye nguvu amedhamiria kumuangamiza mnyonge kabisa - kwa kumnyang'anya cho chote alichochacho.

Kwa kumalizia twaweza kusema kuwa Pandu Jaku ametumiwa na mwandishi kuwakilisha tabaka la chini kabisa la makabwela. Yeye hana kazi na autegemea mkono wake mrefu, ili kuyapata mahitaji yake muhimu - kama amwambiavyo Kumba kuwa ukiwa na kazi au usiwe

nayo, utahitaji kula, kuvaa, kulisha watoto wako n.k.

Ameachwa na wazazi wake katika kaburi la simanzi na jitimai na mfadhili mmoja tu aliyekuwa naye Bi Kizee Staghafiru ametumbukia maradhi mabaya sana - T.B. na hatimaye anafariki. Hivyo Pandu aachwa bila mtunzi ye yote. Anadaiwa kope si zake. Mzee Siwa amemwandama vikali ili amlipe deni lake analomdai.

Katika kumchora Pandu Jaku na kumpa sifa za maskini h^h h^h - asiye asili wala fasili, ~~msanii~~ amedhamiria kutueleza kinaganaga jinsi muundo wa jamii ile ulivyowaangamiza wanyonge. Wao wametengwa na kundi dogo la mabepari na wameachiwa waibe, waugue, wapigane, wale chungu na hatimaye wafe. Hali hii yatudhihirishia jinsi jamii za kibepari zinavyodhulumu nguvu na jasho la watu wa tabaka la chini.

Lakini wanyonge nao aghalabu wanaonyesha hisia za kuupinga utawala dhalimu. Wanachohitaji ni kuungana pamoja ili wachukue ala na kumuangamizia mbali mdhalimu. ^{Dhalimu}

Ingawa mwandishi ameitunga riwaya yake kwa kuichora jamii ya Waswahili walio chini ya udhalimu wa Waingereza na unaizi wa Waarabu, hali iliyoko pia yaweza kunasibishwa na nchi zilizojinyakulia "uhuru wa bendera" ambapo dhuluma huendelezwa kwa mlango wa nyuma chini ya mfumo mpya uitwao ukoloni-mambo-leo.

3:4:4 FAUZ, FAROUK HILAL

Fauz na Farouk Hilal (Kibwana Jaku) ndio wanaowakilisha mfumo wa kibepari katika jamii - kama ulivyowasilishwa na mtunzi wa Dunia Mti Mkavu.

Hawa wanaliimarisha tabaka lao kwa kuwadhulumu wengine ili kuweza kuyalinda maslahi yao. Watu wa tabaka hili aghalabu ni makatili ambao hawana hata chembe cha huruma kwa wenzi wanaodidimia katika lindi la taabu na umaskini.

Ingawa Kibwana amejigeuza na kujikengeuza kuwa mzungu-mweusi - kwa mienendo na tabia zake, mathalani kubadili jina, yeye anatokana na familia maskini ya Mzee Jaku, mamake akiwa ni Bi-Pole. Lakini sasa, amegeuka kuwa msaliti, kibaraka na muuza haki za Waafrika maskini wenzake. Anaweza kumithilishwa na Karanja katika A Grain of Wheat,⁸ ambaye kwa kuraiwaraiwa na Wazungu na kupewa vitamu na vinono, alikuwa tayari kuisaliti nchi yake na kuwauza watu wake.

Maisha ya Kibwana ya utotoni ni ya kusikitisha. Yeye aliuzwa na mamaye kwa Bi-wa-Minarani, kwa vile alikuwa amekose^{sh}wa uzazi na Mungu. Kwa sasa, baada ya kukulia kwa Bi-wa-Mnarani, Kibwana ameshakuwa na madaraka ya 'Inspekta wa Polisi' baada ya kutoka Ulaya Sandhu kusoma. Lakini analichukia jina la Kibwana. Anajiita Inspekta Farouk Hilal.

Maisha yake Farouk ni tofauti na ya wale ndugu zake wengine, maadam hao wengine hawakushirikiana na wakoloni kuwatesa wenzao. Wao wanaukubali uhalisi wa maisha wala hawaukwepo wajibu wao wa kuupigania utu na maslahi ya wanyonge.

Nyumbani mwa Farouk mlikuwemo vitu kama vile "dressing table", kabati zilizong'aa kwa "vanishi" n.k. Yeye huenda kustarehe katika "mabichi" kama vile Alhashmin Beach. Farouk ni mtu mwenye kiburi na majivuno, na mara nyingi hupenda kuongea kizungu na kuwadharau watu wa taifa lake. Kwa mfano, alipomfungisha babake (Jaku) jela alisema;

It was quite clear. Oh yes, quite clear. It was murder. (uk. 76)

Anawapuuza ndugu zake na kuwaona wachafu, washenzi na watu wasiostaarabika. Tabia hii ya Farouk hupatikana sana hata katika mataifa mengine ambapo waliopata bahati ya kutajirika na kuwaelimisha wanao huwaona wenzio wasiobahatika kama washenzi. Wanaitumia elimu kama kigezo cha kuwaainisha watu kitabaka.

Kutokana na madaraka aliyonayo Farouk, anaishi maisha ya ulimbwende akistarehe hasa bandarini. Inafaa ifahamike kuwa starehe zote za tabaka la akina Farouk zagharimiwa kutokana na jasho la watu kama vile Bakari Jaku, Kumba, Fumu Jaku n.k. Na huu ni

ubatilishaji wa haki na uendelezaji wa unyanyasaji.

Farouk amejiingiza katika ulaji rushwa, kama alivyomwambia Sakina wakati alipokuwa akihojiwa ili apewe kazi;

Kupeana ni kikoa, toa nawe upewe. Bila ya hivyo hakuna kazi. (uk. 84)

Alikuwa akitumia cheo chake kazini sio tu kujitajirisha bali pia kuiuza haki. Mazoea yake ya kula mrungula kama alivyomwambia mhindi mmoja;

How come ----- how can I buy him? How can I bribe him? A complete change; very wild he is, can't be tamed. (uk. 84)

Mwandishi pia anatueleza juu ya ubatilishaji wa haki baada ya wahalifu kumhonga inspekta;

Kwa pupa alichakura ripoti zilizokuwemo; ya kwanza, ya pili, ya tatu, hadi ya kumi na mbili ambayo ilikuwa juu. Hawa wote ni wahalifu ambao walikwisha toa mrungula kesi zao zififizwe; lakini wale kumi na moja hawakumshughulisha. (uk. 85)

Vile vile amemnyang'anya Bi Mwanaali kikataa chake alichorithi kutoka kwa wazazi wake. Anamsingizia kuwa ni mwizi na hatimaye anamlazimisha kutia sahihi

Utawala Rehema
Ramato Rehema

kwenye warka unaoonyesha kuwa yeye Mwanaali amefilisiwa kikataa chake kwa sababu ya deni ya shilingi mia tano aliyokuwa nayo kutoka kwa Bwana Subhash. *m* *Karin*

Vitendo vya Farouk vinaoana na vile vya Maksiudi katika Utengano, na vya ~~KARIM~~ *what type of m.a?* *Karin* katika Nyota ya Rehema. Rehema alipokonywa kijishamba chake kwa hila kama hizo alizozitumia Farouk kumpokonya Bi Mwanaali. Ama kweli, wanyonge wamo mashakani. Wao hawana mtetezi, maadam wanaowanyanyaswa ndio ambao wamesimamia sheria, na sheria hizo zimetungwa ili kuyalinda maslahi ya *ref. Killochs Haki* mabepari. Lakini, ukombozi hauna budi utokane na hao hao wanaonyanyaswa.

Fauz alikuwa mkoloni mwenye kuusimamia utawala wa kikoloni. Aliwatawala watu kwa 'ufito wa chuma' *ma bawal* wala hakujali maslahi ya wanyonge.

Alilolishughulikia zaidi ni kuona kwamba tabaka lake limehodhi mali bila kujali iwapo mali ile ilihodhiwa kwa njia halali au haramu.

Katika riwaya amechorwa kama katili mwenye moyo mgumu na asiyeona karaha kulitenda baya lo lote. Aghalabu watu wa tabaka la juu linalotawala na lenye uwezo usio ^{na} kifani hupumbazwa na mali na starehe mpaka haki wakaigeuza haramu, na haramu ikawa ndiyo haki kwao.

Hisia za Fauz ni kama za madhalimu wengine, Farouk,

Maksuudi (Utengano), Zuberi (Asali Chungu), Fuadi (Nyota ya Rehema) n.k.

Karim
nani kati ya
hawa?
J. Ch. M. M. M.

Mienendo ya Fauz yatiwa nuru na jinsi anavyomtesa Fumu. Amemhini Fumu haki zake zote na kumuachia ukata na ghamu maishani mwake. Amnyang'anya mali (shamba), mazao na hata mpenziwe Masika.

Katika fani ya mbinu - rejeshi S. A. Mohamed anatumuhirishia unyama wa Fauz uliomfanya aliunguze moto shamba la Fumu lenye kipimo cha eka tatu za mahindi.

Kitwana ndiye anayemletea Fumu habari ya kuunguzwa moto konde lake, habari ambayo inamtia ghamu na kiherehere. Kitwana ameleta habari kuwa;

Konde yako imeunguzwa moto ----- imechomwa; imetiwa moto, hivi sasa watu wanamaliza kuizima, nimetumwa nije nikuite. (uk. 91)

Fumu naye, kwa hamaki iliyomjaa na kitetemeshi cha kilio alibwabwaja maneno ya ukali;

Fauz ----- umenichoma mkuki kwenye chembe cha moyo ----- . Umenichoma kwa mara ya pili ----- mara mbili. Ardhi hii ya Mungu, ardhi hii niloipatia ta ----- ta ----- taabu ----- .

Baada ya maneno haya, Fumu ametangaza vita dhidi

ya Fauz. Ama kweli uhalifu huu (wa shamba) umechochea chuki miongoni mwa wanaoonewa na kudhalilishwa. Hawachelei kifo, maadam wanafahamu kuwa kifo ni jambo la faradhi - hakiepukiki.

Mkabiliano baina ya Fumu na Fauz ni ukinzani baina ya mabwanyenye na ^{mefalaha} proletarii. Nao umati unaomwandama watuashiria ukakamavu na udhati wa wanyonge kuzipigania haki zao. Kuhusu kukabiliana kwa hawa wawili - mnyonge (Fumu) akiwa na mndu na mwenye nguvu (Fauz) akiwa na bunduki, mwandishi atueleza;

Nani asiyejua kwamba mbele ya bunduki mndu hausimami? Lakini huu ulikuwa wakati ambao kwamba maovu yalifika ukingoni na unyonge ukamshajiisha mwanadamu ayasukume maovu yaporomoke na kutokomea moja kwa moja - ingawaje yanatisha kama kuishi kuchungu, kifo huwa ni kitamu. (uk. 95) - *Sikate kama mapaji*

Fauz, kama ^{nini?} ilivyosemwa awali anawakilisha nguvu za ubeberu na ubepari. ^{cho} Analitekete ^{za} moto konde la Fumu kwa vile anafahamu dhahiri shahiri kuwa tabaka lake ndilo lenye nguvu. Bunduki yaonyesha ishara ya nguvu zake. Lakini hata hivyo, walioonewa wameamua kulipiza kisasi ijapokuwa ala zao ni hafifu. Lakini wana imani thabiti kuwa hatimaye watashinda.

3:5 HALI YA UCHUMI NA HISIA
ZA MWAMKO ZA WANYONGE

Glicksberg (1976) ametoa maoni kuwa;

Uhakiki wa kifasihi wa ^{Kimani} ~~Kimani~~ ^{Kimani} ~~Kimani~~ Ki-Marx huchungua athari za kiuchumi katika wakati fulani ki-historia na husisitiza mtafaruku wa kitabaka ambao hujitokeza kutokana na siasa hizo za uchumi.⁹ (Tafsiri yangu)

Maoni haya ya mtaalam huyu ni muhimu sana na yatatufaa sana katika kuitafiti na kuinakidi hali ya uchumi na jamii ya wanyonge katika Dunia Mti Mkavu.

Ukinzani wa kitabaka unaletwa na usimamizi mbaya wa uchumi - ambapo tabaka la wachache huhodhi sekta ^{nyenye} ~~(nyenye)~~ za kuzalisha rasilmali na kulitumia tabaka la chini kama vyombo vya uzalishaji kwa urahisi. Hilo tabaka la chini nalo bila shaka unafika wakati ambapo linatambua kuwa linanyonywa nguvu kwa faida ambayo halipati. Ni katika kujinyakulia uhuru wa kiuchumi na kisiasa na kiutamaduni ambapo mtafaruku unazuka. Aidha, wanaoumiliki uchumi wanaona kuwa kuwatenda haki wakulima ni sawa na kuhatarisha maslahi yao - pamoja na feida wazipatazo. Vile vile ni kuhatarisha maisha yao ya starehe na anasa. Hii ndiyo sababu tunaona kuwa kila mmoja amepashikilia pake kwa nguvu. Mabwanyenye washikilia dhuluma dhidi ya wanyonge, wanyonge nao washikilia kuwa lazima wauondoe utumwa na unyanyasaji

ili wawe huru na waweze kuutambua utu wao.

Katika Dunia Mti Mkavu, uonevu wa dhahiri ndio unaozusha migongano baina ya matabaka. Mzozo wa kiuchumi unawapiga watu, mithili ya dhoruba kali, na kuwaacha katika hali ya mashaka na ya kutamauka. Hali hii ndiyo iliyowakumba, Mzee Gae na Fumu Jaku, Imewapa tajriba kwamba ukombozi hauwezi kupeanwa kama zawadi. Ni lazima upiganiwe, wametambua pia kuwa, "amani haiji ila kwa ncha ya upanga". Wazo la namna hii pia limeshikiliwa na Paul Freire (1968), aliyesema kuwa;

Uhuru hupatikana kwa kupiganiwa wala si kwa kutolewa kama hedaya.¹⁰

Freire pia ameyaendeleza maoni kuwa hakuna mtu mwingine awezaye kuuelewa umunimu wa ukombozi isipokuwa yule anayetawaliwa, hivyo, ukombozi hauna budi utokane na hao hao walionyanyaswa.

Katika riwaya tunayoitafiti, hisia za wanaodhulumiwa zimebainishwa kinaganaga kwa mfano, katika mifano ya maneno yafuatayo;

"Mwili wake umehimili sulubu na mateso toka mja yeye kutumbukia katika shimo hili la dunia!" (uk. 1) (Fumu)

"Mungu tupe nasi, angalau nguvu za jasho letu -----." (uk. 5) (Fumu)

"Mimi nakula jasho na nguvu zangu bwana."

(uk. 9)

"Kero, Kero. Nipe nini sijui; mara
matapishi, mara mate, mara madenda, mara
mkojo, mara ^{kingesi, kende}-----." (uk. 28) *Bi utomwa.*

"Mmoja alikuwa mkulima hodari, lakini
amefukuzwa kwenye ardhi ya watu." (uk. 43)

"Mwenye nacho na asonacho huwaje sawa?"

(uk. 59)

"Maonevu; alisema kimoyomoyo." (uk. 86)

"Leo imefika kikomo cha kuwaonyesha hawa
madhalimu, mwacheni Fumu ende, na sisi tuko
nyuma yake, na atuue sote." (uk. 94)

Hali mbaya ya uchumi iliyowasakama wanyonge
yaonyeshwa na jinsi watu hao walivyoishi. Kwa mfano,
kibanda cha Fumu kilikuwa na;

Kitanda cha kamba alichokikalia chenye *msakitu*
tendegu moja lililoteguka, kiti cha marimba
kilicholalia yombo, jembe lililolika bapa
kwa kuchuana na ardhi limesimama wima
kipembeni ----- (uk. 3-4)

Mlikuwemo na vitu kadha vilivyoonyesha hali yake
ya chini ya maisha kama vile - majifya matatu, gunia

bovu, mararu ya shati na shuka n.k. Hali hii ya kibanda cha Fumu yanasibishwa na hali yake mwenyewe ya uchofu, udhaifu na upweke - yote yanayotokana na mfumo wa utawala na vile vile wa uchumi. Fumu anadhalilishwa zaidi pale anapopokonywa kishamba chake na Fauz.

Fauz asema;

Tokea leo, vipando hivi ulivyopanda ardhini petu si vyako. Na kuanzia sasa, huruhusiwi kulima katika shamba hili la Hamoud bin Said. Huruhusiwi kulima wala kupanda cho chote - kwa heri. (uk. 9)

Kupokonywa huku kwa shamba bila haki yo yote kwamuweka kabwela taabani kiuchumi. Baada ya kunyang'anywa kijishamba chake, ambacho kilikuwa tegemeo lake la pekee, Fumu ameachwa aangamie duniani bila cho chote.

Ingawa wafanyakazi ndio wanauinua uchumi wa nchi, uchumi huo umesimamiwa na makabaila wachache. Mzee Gae anamuuliza Fumu;

Hebu jiulize swala rahisi hili: Kwa nini unashindwa kupata kijiti cha kibiriti kuwashia moto? Na wewe unalima, unafuga wanyama ----- . (uk. 12)

Swali hili la Mzee Gae ni muhimu sana. Ni swali

linalompa mkulima motisha ili atafakari jasho lake linakokwenda iwapo yeye hufanya kazi katika viwanda vinavyotoa bidhaa nyingi na zenye thamani kubwa lakini yeye hawezi kupata bidhaa ndogo ndogo muhimu. Hivi ni kuonyesha kuwa alimaye siye anayekula, na anayechoka halali, hulala aliye mzima.

Hali mbaya ya kiuchumi imewaangamiza watu wengi katika Dunia Mti Mkavu. Wengine wametumbukia maradhi mabaya, wengine wamegeukia wizi, wengine wameshiriki ulevi ili kujisahaulisha dhiki na wengine nao wanawauza watoto wao kwa matajiri ili wajipatie riziki n.k. Ili kuziondoa hali hizi, wanyonge wamemaizi kuwa hakuna njia nyingine ya kuepukana nazo ila kwa kuung'oa udhalimu; na hapa ndipo watu wanapata hisia za kuwazindua ili kuyaleta mapinduzi, sio tu ya kiuchumi, bali pia ya kisiasa, kijamii na kiutamaduni. Juhudi hizi zadhihirishwa na harakati za ukombozi zinazopatikana katika mgomo.

Dhuluma zilizowachochea watu chuki na kuzusha zahama ni kama vile - kunyang'anywa na kuteketezewa mashamba, malipo duni kwa kazi ya sulubu, kufungwa jela bila hatia (kama Mzee Jaku Shonge), na kunyimwa haki kwa jumla.

Hisia za wakulima, wafanyakazi, makabwela na wengineo zawachochea waitishe mgomo - kwa imani kuwa;

wanasheria waongo, wenye benki, wenye
mali -----.

KIMATHI: Katika mahakama ya kibeberu! Hamjakuwa
na hamtakuwa na haki sawa kwa wananchi
walio chini ya ubwana huo. Haki na usawa
vinaundwa kutokana na mapambano ya mapinduzi.
Kupinga uonevu wote na ubwana.
Mapambano yetu kwa hivyo yataendelea.¹²

Kimathi, kama vile Mzee Gae anawatia watu shime
na kani kuwa mapambano yataendelea.

Katika Dunia Mti Mkavu, ingawaje baadhi ya wapinzani
wameuawa, wengine wayaendeleza mapinduzi na hatimaye
mvua kubwa inanyesha - ishara ya maisha na mapambano
mapya.

3:6 KIMALIZIO

Kwa utafiti uliofanyiwa kipengele cha "Uchumi"
katika sura hii, tumejaribu kubainisha uhusiano ulioko
baina ya wanyonge na uchumi. Tumejizatiti kudhihirisha
kuwa usimamizi mbaya wa uchumi na muundo wake katika
jamii husababisha mtafaruku na ukinzani baina ya mabepari
na makabwela. Jambo muhimu la kuzingatia ni kuwa
ukombozi wa kundi lo lote linalonyanyaswa hutokana na
watu hao wenyewe, wala hautoki nje ya kundi hilo.
Wamesema Waswahili kuwa "kitanda usichokilalia hujui
kunguni wake". Licha ya hayo, wakasema kuwa "Adhabu

ya kaburi aijua maiti".

Kwa kuwatumia wahusika kama viwakilisho vya jamii, tumejadili maudhui mbali mbali katika riwaya - hasa ile itikadi ya msanii kuwa bila haki, mtafaruku hauishi. Itikadi hii pia ndiyo wameishikilia wanyonge. Wanaamini kuwa hata wakipata idhilali na jitimai jinsi gani, hawana budi washirikiane kwa umoja na stakiri na hatimaye watashinda.

Tumeona kuwa ni muhali kumnyamazisha mnyonge milele maadam yeye anahisi kuwa jambo fulani limeenda kombo. Amepata hisi kuwa si mkadara wake kuteseka katika udhalimu wa makabaila wachache. Yeye ni binadamu kama wengine, anahisi, anaona, anasikia, anafurahi, anahuzunika n.k. Kwa hivyo, hawezi kuukubali uonevu unaosababishwa na walafi wachache wenye inda na ubinafsi.

Wanyonge wanaupinga udhalimu kwa hali na mali na haionekani kuwa watakata tamaa, maadam wanapigania haki na utu wao.

Katika sura hii, mashauri anayotoa mwandishi katika jamii ni kuwa wale wanaoendeleza dhuluma wanajichimbia makaburi yao. Anawatahadharisha kuwa "hakuna refu lisilokuwa na ncha". Kwa hivyo, ni muhimu wadhalimu hao wafahamu kuwa starehe na anasa zao kutokana

na jasho la wanyonge haziwezi kuishi milele maadam wanyonge wamepevuka na kupata hisia za mwamko kwamba wanaonewa.

3:7 TANBIHI

1. Abdulazizi, M. H., Muyaka, 19th Century Swahili Popular Poetry. K.L.B. Nairobi, 1978 (uk. 67).
2. Crystal & Davy, Investigating English Style, Longman Group, 1969.
3. Ngugi wa Thiongo, A Grain of Wheat, Heinemann, London, 1968.
4. Abdalla, A., Sauti ya Dhiki, O.U.P. Nairobi, 1973
5. Ngugi & Mugo, M., Mzalendo Kimathi, Heinemann, Nairobi, 1978.
6. Marx, K. & Engels F., The Communist Manifesto, Penguin Books, 1968.
7. Kama namba 5, juu (uk. 74).
8. Kama namba 3, juu.
9. C. I. Glickberg, The Literature of Commitment, London Associated Press (uk. 70).

10. Freire, P., Pedagogy of the Oppressed, The Seabury Press, New York, 1968, (uk. 31).
11. Hussein E., Kinjeketile, O.U.P. Nairobi, 1969.
12. Kama namba 7, juu.

*use the correct
footnoting format.*

S U R A Y A N N E

4:0 ASALI CHUNGU

4:1 UTANGULIZI

Asali Chungu ndiyo riwaya ya kwanza aliyoiandika Said Ahmed Mohamed. Aliandika mnamo mwaka 1978 - mwaka ambao pia alihitimu masomo yake ya chuo kikuu cha Dar-es-Salaam na kupata shahada ya B.A.

S. A. Mohamed anakiri kwamba hakuisawirisha riwaya ya Asali Chungu kama vile alivyofanya katika Utengano au hata Dunia Mti Mkavu. Anasema kuwa aliipanga Dunia Mti Mkavu ipasavyo; lakini amejusurisha katika kuiandika Asali Chungu. Hata hivyo, hamsanishi kuwa Asali Chungu ina makosa na Dunia Mti Mkavu haina. Anavyosema ni kuwa ^{mnamo mwaka 1978} ploti katika Dunia Mti Mkavu inajitokeza kwa wema zaidi kuliko katika Asali Chungu.

Maadam riwaya hizi zote tatu - Asali Chungu, Dunia Mti Mkavu na Utengano ni za mwandishi mmoja, sura hii itatafiti Asali Chungu kwa ujumla. Sababu yake ni kujiepusha na kuyarudia yale ambayo tayari yamekwishatajwa katika sura zilizotangulia. Tutaitafiti maudhui ya riwaya hiyo, hasa tukitilia mkazo hali ya kisiasa katika jamii tuliyopewa na mwandishi.

Lengo letu, kama ilivyo madhumuni ya jumla ni kueleza jinsi wanyonge wanavyojitokeza riwayani.

4:2 MAUDHUI

^{anuwani ya} Kichwa cha riwaya hii "Asali Chungu" kimekita ^{ji} katika kinaya. Ni jambo lisilowahi kutokea asali ikawa chungu. Sifa tuzijuazo za asali ni kuwa ni tamu kupita kiasi. Katika Kiswahili, zimetokea methali kadha zinazoisifu asali kwa utamu wake. Methali hizo ni kama vile; "Chovya chovya humaliza buyu la asali", "Mchovya asali huchonga mzinga", "Mchonga mzinga hakatazwi asali", "Mchovya asali hachovi mara moja", n.k.

S. A. Mohamed ameitumia jazanda ya asali ili kuubainisha uovu unaoendelezwa katika jamii.

Anatueleza kuhusu jamii moja ya kinaizi ambayo iliishi katika ulimbwende huku wengine wakiungulika katika umaskini. Ametuonyesha kuwa starehe na anasa ndicho kiini cha uovu katika jamii.

Kama alivyofanya katika riwaya zake nyingine, wahusika wake amewachora katika matabaka. Tabaka la mabwanyenye na tabaka la mafukara. Zuberi ndiye anayewakilisha tabaka la mabwanyenye hali wahusika wengine duni kama vile Dude, Semeni n.k. wanawakilisha tabaka la makabwela.

Tabaka la mabwanyenye ndilo linalotawala na ndilo lenye mali. Kwa hivyo, maisha ya maskini yategemea

hilo kundi la wachache ambao ndio wamemiliki kila
kitu - mali, mashamba, kazi, haki n.k. Ndio wenye
majumba ya ^{Ku koo/Bha} ku kodesha, maduka n.k.

*Silly
ba'otongo?*

Jambo moja linalojitokeza katika tabaka hili
la juu ni kuwa ni tabaka linaloendeleza ufisadi,
uonevu, udhalimu, mateso na maovu mengine ya kijamii.
Siasa na mali zinampa mtu uwezo na mamlaka yasiyo
kifani - ambayo yanatumiwa kuwadhalilisha wanyonge.

Kwa jumla, maudhui ya riwaya ya Asali Chungu ni
uonevu ulioko katika jamii - unaoendelezwa na tabaka
dogo la wachache ambalo ni lenye nguvu, na uwezo wa
kisiasa na kiuchumi.

Watu hawa wachache wanaingilia maisha ya starehe
na kuwasahau wale wanyonge wanaozichumia hizo starehe
zao. Mwandishi anatueleza kuwa starehe kama hizo zina
mwisho wake, kama tunavyoona kuhusu maisha ya Bw. Zuberi
na jamaa zake.

* 4:3 HALI YA KISIASA KATIKA ASALI CHUNGU

Hali ya kisiasa katika riwaya hii hudhihirisha
kuwa wanaopewa madaraka ya kuwaongoza wengine huyatumia
vibaya mamlaka yao. Haya yaonyeshwa na Zuberi. Yeye
ni mkuu wa wilaya, lakini hautekelezi wajibu wake
ipasavyo. Jambo linalotuonyesha kuwa ameshindwa kutekeleza
jukumu lake ni makundi ya watu wanaofika ofisini mwake

kila asubuhi kuwasilisha malalamiko yao. Wote hawa waonyesha jitimai katika nyuso zao, na kila mmoja amekuja kumuona Bw. D.C. kwa tatizo au matatizo fulani. Wengine wamesubiri kwa muda mrefu sana - karibu wakate tamaa, kama tuelezwavyo;

Bi Pili, stahamala zimemwisha. Anachacharika baoni tayari kumvunjia mbarika Bw. D.C. (uk. 1)

Kuna pia vikongwe, wanawake wa makamo, na vile vile wasichana au "maspoti" kama wanavyoitwa na mwandishi. Baadhi yao walifika ofisini kabla ya ofisi kufunguliwa, asubuhi na mpaka saa nane hivi mchana hawajaonana na Bw. D.C.

Kila mmoja kati ya wanawake wale ana taabu yake. Wengine wamekuja kudai walipwe fidia baada ya kuharibiwa mashamba yao na ng'ombe wa Bw. D.C., wengine mashamba yao yamefyekwa kwa amri za Bw. D.C.

Malalamiko haya na mengine mengi yanatuonyesha jinsi katika jamii za kinaizi viongozi kujipatia nguvu na uwezo mwingi wa kisiasa. Bwana D.C. achukuliwa kama ndiye mwokozi wa wanyonge. Naye, anayatumia mamlaka yake kuwadhililisha wanyonge hao - badala ya kuwahudumia na kuwasaidia ipasavyo.

Wanyonge wanawasilisha malalamiko yao kwa mfano wanaposema;

Bahati ni ya warembo na wenye sura zao!
Mwenzetu katupita hapa! Katuona sisi
vyuma, hatugunyuki na bao. (uk. 2)

Haya ni malalamiko ya wanyonge kulaani mapendeleo
ya Bw. Zuberi. Anawapendelea warembo labda ambao hata
hawana malalamiko yo yote - na kuwapuza wenye shida
za dhati.

Ufisadi wa namna hii umeenea kwa mapana na marefu,
sio tu katika Asali Chungu bali pia katika jamii
zingine.¹ Baadhi ya maafisa wamezifanya ofisi za
serikali kama nyumba zao. Mle ofisini wanapanga
shughuli za magendo, ufisadi na uhaini. Wanapouendeleza
uovu huu, wanyonge wanalia kwa kuonewa bila la kufanya
kama asemavyo mmoja wao katika riwaya;

Tutafanyeje dada na sisi hatuna sauti? (uk. 3)

Huku kukosa sauti kwa wanyonge kunawapa wakubwa
fursa ya kuyaendeleza maovu yao. Kwa mfano, Zuberi
anamnajisi mtumishi wake wa nyumbani (semeni), wala
(Zuberi) hafuatiliwi na sheria maadam yeye ni sheria
na sheria ni yeye, kama tuelezwavyo na Hussein (1971);

Mimi ni nguvu na nguvu ni mimi. Mimi ni
uwezo na uwezo ni mimi.²

Tarishi wa Bw. D.C. amechorwa kama mwakilishi
wake. Huyu ni mfano wa watu katika jamii ambao huitwa

Stange
zuge. Bw. D.C. amenzuga akili kiasi cha kuwa yeye

huandama tu anayeamrisha bila kutafakari sababu.

Yeye anashuhudia udhalimu wa Zuberi lakini hajiulizi

ni kwa nini wanawake hao wanaonewa.

*100 mu
Dred MOC*

*Police na
chuo kikuu*

boot vidua

Bi Pili ametumiwa kama sauti ya wanyonge ya kuupinga uonevu wa Bw. D.C. Yeye anampasulia mbarika kwa kusema;

Bwana wewe, mtukufu wa jina na tajiri mwenye uwezo ----- Mungu kakupa mengi, lakini kakunyima akili na maarifa.

Nakwenda zangu, lakini nakwambia: umekula wa mwenzako, miguu itakwelekea. Mungu si Athumani. (uk. 6)

Maneno haya yaonyesha laana za wanyonge dhidi ya wanaowadhulumu. Wanateswa bila hatia

4:4 MAISHA YA JAMII KATIKA ASALI CHUNGU

Jamii aliyoichora S. A. Mohamed katika riwaya hii ni ya kibwanyenye na kibepari. Kama jamii nyingine zinazoifuata mifumo hiyo, jamii hii ina kundi dogo la watu ambao hujitajirisha binafsi bila kujali maslahi ya walio wengi. Katika jamii ya namna hii pia hutokea tabaka mbili zinazopingana - tabaka la watawala na watawaliwa, mabwana na watumwa.

aiha or
una gawe
mama anasika
zaidi / fawaka ya la
isitocwe
(Nyota)
Mbwa Jike
Neno hilo lamana
Vitu miwili
ambayo
vigadwika
"Aha"??

watu wa hali ya chini huishi katika umaskini
usiokwisha maadam aidha wameajiriwa kazi ndogo ndogo
na za sulubu au hawana kazi kabisa. Baadhi ya
waliona kazi ni kama vile; wapishi, watumishi wa
nyumbani, walinzi n.k. Kazi zile kubwa kubwa hunyakuliwa
na jamaa za mabwana wakubwa. wanapofanya hivyo huwa
wanaliendeleza tabaka lao. Kwa hivyo maskini huzidi
kumaskinika na tajiri huzidi kutajirika.

Wabwazi

? 9? Samon
no such a verb

Kasi

Tukiangalia hali ya chumba cha Bw. Zuberi twaweza
kuelewa tofauti iliyoko baina ya mifumo miwili ya
ubwanyenye na proletarii. Chumba hicho kimeelezewa
kuwa;

Chumba lailo
Chumba hapa
hina mwan
ya room
wala Sio
wala Sio
house
How?
had you been
and like
mean? Fine
Noroni
Min Kazi
in the
last house
Maungu Jike

Taa zake za therea zilizokuwa zikininginia,
zilimwitikia pamoja, zikamwaya anga la
kupendeza kwa matungi yake ya feruzi
yaliyosanifiwa kwa muundo wa mikonga ya
tembo. Kwa mwanga wa feruzi uliostawisha
kuta za maziwa, uzuri wa ukumbi ukaanza
kujifaragua. (uk. 8)

Makua
wanani
masa
yaka
gery
Nika

Ama kweli, Zuberi aliishi katika chumba cha fahari
kama kile cha Makuudi katika Utengano. Chumba chake
kinao-ana na dhima na mamlaka yake. Ingawa anaishi
kwa raha mustarehe, Zuberi hatosheki. Anaendelea
kuwanyang'anya maskini rasilmali yao iliyo haba. Kwa
mfano, anataka Mzee (Omari) awe akitoa sehemu ya mazao

Kasi la

Barya

yake na kumpa yeye Zuberi. Ingawa anadhulumiwa haki yake, Mzee Omari hajakata tamaa. Msanii anatueleza kuhusu Mzee Omari;

Boga

Hata hivyo, Mzee Omari alikataa kufa moyo, na kama alivyo, muumini wa Mungu, alitaraji kwamba itakuja siku ambayo Mungu atawafungulia milango ya rehema. Aliomba tu siku hiyo ifike hima, ama si hivyo, itafika siku ambayo mtu ataambiwa amtoe mame chanje ikiwa leo anaambiwa amtoe binti yake. (uk. 23)

Una haki ka? (uk. 20)

Malindani si tele Mama, yalitaji kujika Mhang

Mzee Omari anayakubali mateso ya Zuberi kwa vile

huyu wa kwanza ni mnyonge, hali wa pili ni mwenye nguvu. Lakini ana imani thabiti kuwa siku moja (Mungu) atawahurumia wanyonge na uonevu utafikia kikomo. Na hii itakuwa ni siku ya mapinduzi. *bebwa*

Thibiti ahi kubali? No way!

Zuberi anashiriki katika mambo mengi ya ufisadi.

Anatumia uwezo na mali yake kumfisidi na kumpumbaza

Biti Daudi ili amshwishie ^{binti} wasichana wa watu aweze kukinaisha uchu wake. *asiviki ngege yake! - utombo wape!*

~~...~~ *Acha Kikademi*

wakati Zuberi anajisaga katika ulimbwende, watu wengine kama Dude wanaangamia katika umaskini. Dude aliachwa katika hali ya jitimai na mamake Semeni alipofariki. Alipoona hana njia ya kujikomboa kutoka katika umaskini, yeye na wenziwe walijiingiza katika ulevi ^{ulipindukia} usiokuwa na kipimo. Yeye (Dude) na wenzake

Kipimo cha ulevi ni kipi jamani?

kama vile Bushiri hawana kazi bali wataraji kuishi katika ulimwengu uliojaa uhaini. Twaelezwa kuhusu hali ya maisha;

*Vabw
Vazw*

Kukosa kazi kulikuwa kwingi kuliko kupata; na hata kama kijana mmoja alipata, ilikuwa kazi ya kuosha vyombo, kupika au kufagia-fagia kwa wahindi; au pengine iliwabidi wawe wapagazi au wapara samaki Forodha ya Papa ----- . Kazi njema zikawa za mabwana na matajiri. (uk. 77)

Handwritten notes in blue ink, partially illegible.

Hali ya umaskini yamfanya Dude aikose tamaa ya kuishi - kwa vile kazi zapeanwa kutegemea uhusiano baina ya mwajiri na mwajiriwa. Jambo muhimu

mai & his bastard Anapisa & Mephan Bawo H

analotufunza mwandishi ni kuwa, "aliyekupa wewe kiti ndiye aliyenipa mimi kumbi". Zuberi ametumbukia

Hii ni kama adhasi ya Mungu

* maradhi ya moyo, na hapa ndipo (Dude) anapopata nafasi ya kujilipizia kisasi. Anamhaini Zuberi kwa

D. Alingali amjua Z kama mwajiri wake-basi!
*? Sadji tu? * Abdulaziz na Kitaa wataamuka!*

Wanajit wii wale wale Gide wakijag Zuberi w. abang

Dude anastarehe na mke wa Zuberi - wanaingilia starehe kama vile kukoga mwaka, kusafiri huku na huku wakijisaga katika starehe mbali mbali za kibwanyenye.

Kwa kueleza kwa kirefu kuhusu maisha ya starehe na anasa kisiwani na mashambani, S. A. Mohamed amedhamiria kukejeli ubwanyenye kwa ulimbwende wake, huku wengine wanateseka katika umaskini.

Anatueleza jinsi Dude na Bi Amina, na baadaye Shemsa waliishi katika majumba ya fahari na yenye utukufu, huku wengine kama ^{(Bari) → Omani} vile Bushiri wanaangamia kwa njaa.

** Kwanza Dude
Loangukita kopo-usuli
wake mahitaji wa taba - Tena
Bushiri si wachochi vile! Sema mzungu Duro!
au Supu*

Vile vile anatuonyesha jinsi watu fulani wanavyoweza kuibadili mienendo yao wanapopanda katika tabaka la juu. Dude ni mfano bora wa ubadilishaji huu wa taba na mienendo. Yeye amekuwa kama afriti. [Anashiriki

*- Niini?
Hakujia kama*

katika mapenzi na "mamake wa kambo" - Bi Amina.] Kisha anamuoa Shemsa - bintiye Amina na vile vile afanya mapenzi na Latifa - dadaye Shemsa.

*Hakujia kama
ana ulusiani
na Bi Amina*

** Simlamu sana - Mikikosa kwa mda urefu - Upatapo vinono
maaditi si lolote, silolote - ndio hivio tona!*

Vitendo vyake vyatuonyesha uovu unaoambatana na anasa na mali. Vile vile vyatuonyesha jinsi jamii ya matajiri ilivyotapakaa uovu wa kila aina.

Bi Amina

Kwa upande mwingine, wanyonge hawawezi kuvumilia dhuluma za mabwanyenye huku wao (wanyonge) wakiangamia katika ulitima. Wanaamua kuupinga udhalimu kwa kuteketeza mali za matajiri. Hatua hii yaonyesha kuwa wanyonge wako tayari kujikomboa na kuuangamiza ubwana na unyanyasaji.

4:5 WAHUSIKA

Ni muhimu kuchunguza sifa za wahusika wawili ili tuweze kubainisha hali ya maisha katika jamii iliyojengeka katika matabaka. Wahusika hao ni Zuberi na Dude. Hata

hivyo utafiti wa sifa zao utafanywa kwa kifupi, maadam mengi kuwahusu yameshatajwa katika sehemu zilizotangulia.

* 4:5:1 ZUBERI

Zuberi ni mmojawapo wa wale walionufaishwa na mfumo wa kikoloni na kibwanyenye. Labda, kwa kushirikiana na utawala dhalimu, ameweza kupewa madaraka ya kuwa mkuu wa wilaya. Yeye ni mwakilishi na mlinzi wa maslahi ya mabwanyenye wachache katika jamii. Ni mvivu na anaipotosha haki kwa kuyatumia vibaya mamlaka yake. Zuberi ni mzinifu, na vile vile, anakitumia kipawa na cheo chake kufanya hila ili afanye mapenzi na wasichana wa watu.

Hafai kabisa kuwa mkuu wa wilaya maadam utawala wake, badala ya kuongoza, unapotosha.

Uovu wake wajidhihiri wenyewe pale ofisini mwake. Amewatendea watu hiana, na vile vile, badala ya kuwatatulia matatizo yao anawadhili zaidi. Wengine wamefika hapo takribani wiki mbili. Kutokana na anavyolaaniwa na wanawake waliofika pale ofisini, inaeleweka wazi wazi kuwa Zuberi hapendwi na watu anaowatawala. Hawampendi kwa vile ni mla rushwa, mnyang'anyi, na vile vile anafurutu ada za kiutu. Anayachoma moto makonde ya watu na vile vile kufanya uharibifu wa kila aina.

Shahada
matope

Sungu
Kuzitupa
manapo...

Wanafunzi
wata...
vulisha
wee!!

mtumishi wake
Rafiki

← Shahada

Siku alipolala na Semeni (bintiye Bi Pili) ndipo

Hanya kazi
Shahada

Zuberi alipoiramba asali chungu. Alimpachika mimba mtumishi huyo (Semeni) na akamzaa mtoto - Dude. Dude huyu ndiye aliyemwendea kinyume Zuberi na akawa anaingia faraghani na Amina - mkewe Zuberi.

Dude
Lana
yeye
mtoto

Kwa Sadfa tu
kuswali la mumeleli

Vitendo hivyo vyote vya uzinifu vyatudhihirishia kuhusu maovu yanayoambatana na anasa.

Watu wengi wapatapo mali na madaraka hufikiria tu jinsi wanavyoweza kutumia mali zao kujinufaisha wenyewe. Aghalabu hufanya hivi kwa ubinafsi na uroho wao. Jambo hili ndilo linalomwongoza Zuberi kutaka kumiliki kila kitu duniani. Anataka kumiliki wake, mabinti za watu, majumba, mashamba na vile vile jasho la maskini.

aligua na hyo ni kawaida ya m'choi

Uovu aliouanzisha ndio unaomwangamiza. Pengine mwandishi amemfanya Zuberi afedheheke ili kutuonyesha kuwa "hakuna refu lisilokuwa na ncha". Yeye aliutamani ulimwengu kupita kiasi, bila kufahamu kuwa utajiri na anasa ni vitu ambavyo mtu ataviwacha hapa duniani.

ni m'choi
(point)
Uganyu
ni k'choi
hapa
ya
Kusungu
kupita
3
kuporomua
alijamua
fuu!

Ameiacha mali yake ipondwe na Dude - mtoto wa mtumishi wake (Semeni). Kifo cha Zuberi cha fedheha ni funzo kwa wachache ambao hupanda ngazi na kuwasahau walio chini. Ingefaa wafahamu kuwa "aliyekupa wewe kiti ndiye aliyenipa mimi kumbi". Huu ni waadhi aula hasa kwa jamii ambayo yaelekea kuteketea kwa maovu yake.

ni maradi
ya moyo kutok
na na kufisala
aligoyanya
mlelele
(mimani
moyo
fuanzi)

Mwazi ya
ngapi sasa?

Utengano alitokana na tabaka la wakulima, lakini alipopata madaraka ya kuwa mkuu wa wilaya, aliwapa kisogo wakulima na kuanza kuwadhulumu kwa kudai hongo kabla ya kuwahudumia.

Jamii ya Asali Chungu siyo tu iliyo na mtindo huu. Hata katika mataifa mengi ya Kiafrika, wamo akina Maksiudi na akina Zuberi wengi. Kuna watu ambao

baada ya kuchaguliwa bungeni na kupewa madaraka, labda ya uwaziri, huanza kuwadharau wananchi wale wale waliowawezesha kuyapata madaraka hayo. Lakini hatimaye, (katika kipindi kingine) hunyimwa kura na aghalabu hujuta sana, kwa vile huu sasa huwa ni wakati wao kudharauliwa. *Toa mif. muhi mubisya 'moi' Males-pam. usigofe maunti? → juu ni usomi sio 'iki come' abana muki*

Dude pia ameanza maisha ya namna hiyo - ya ulimbwende, lakini twatarajia kuwa aliowaacha chini watamtweza na kumtumbukiza katika hali yake ya zamani.

4:5:3 KIMALIZIO

Katika sura hii tumeyaona makundi matatu ya watu. Kuna mabwanyenye ambao wanafanya juu chini kuyalinda maslahi yao - kundi hili lawakilishwa na Zuberi. Hili ni kundi ambalo limesitawi kutokana na jasho la wananchi wa kawaida. wawakilishi wa kundi hili ni wanyang'anyi kama vile ilivyodhihirishwa kutokana na sifa mbaya za Zuberi. Wana madaraka ambayo wanayatumia kuuendeleza ufisadi na maovu mengine katika jamii.

Jambo muhimu la kutaja kuhusu kundi hili ni kuwa baadhi ya mabwanyenye hao huishia katika maangamizi.

Wanawadhulumu wanyonge vya kutosha, laini laana za

wanyonge huwapata na wanaporomoka kutoka walikopanda # kwa kishindo kikubwa.

Moi

Wache ~~Ukaga~~ Mui hatashuki
Ma tu kwa hizi yake
Na Mauti? Kato hatayepa.
- Mui a takufa siku aapenda.

Kundi la pili ni la watu ambao huwa katika

tabaka la makabwela. Kwa bahati nzuri, wanabarikiwa

kupata mali au anasa. Baadhi yao wafikapo kwenye

Det. mwepesi wa kusahau - ms. novanod - kisa cha mauti neema husahau zile hali zao za umaskini na huendeleza

ile mienendo ya kibwanyenye. Kundi hili lawakilishwa

na Dude ambaye siku zake za neema alijilimbika katika

anasa zisizokuwa na kikomo. "Je, Bi Daudi yuko wapi? Waki si kishahiki"

Kundi la tatu ni la maskini ~~hoe hae~~ ambao huzaliwa

katika umaskini na hufa katika hali hiyo hiyo. Hawa

ni kama vile Bi Pili, ~~Bushiri~~, Mzee Omari n.k. Hawa

ni watu ambao hawana sauti, mali wala cho chote. Na

hili ndilo kundi ambalo aghalabu, kutokana na hali zao

za idhilali na jitimai huzua njia za kujikomboa kutokana

na hali yao dhalili. Wao ndio chanzo (kiini) cha

mapinduzi ya kisiasa, kiuchumi na kijamii.

Sauti wanayo laki ni haki Kiki Makiimu Zaid haijaki

ma kundi kama Hata akiliwa Leta siku moja, kumbwa nyota wata. hata kupata ali chunga mabwela

ambao alikuwa Daudi hata nyubakani kwa Zaid

4:6 TANBIHI

1. Katika tabaka la kibwanyenye, ufisadi umetapakaa kila mahali, sio tu katika jamii moja. Upo katika mataifa ya Kiafrika na vile vile mataifa mengine yote ulimwenguni.

2. Hussein, E., Mashetani, O.U.P. Nairobi, 1971.
(uk. 2)
3. Mushi S. S., (transl.) Mfalme Edipode, O.U.P.
Dar-es-Salaam, 1971.

S U R A Y A T A N O

5:0 HITIMISHO

Uhakiki wa riwaya za Said Ahmed Mohamed umetudhihirishia mambo kadha. Kwanza umetubainishia wajibu wa fasihi katika jamii, na pili umetufunulia ukweli wa maisha halisi ya jamii ki-historia.

Katika riwaya zote tatu, S. A. Mohamed amejizatiti kutubainishia ukweli wa hali ya mambo yalivyo, bila kutuficha hata chembe. Pale ambapo pana uonevu au uovu wowote anaeta na kuuashiria ili uonekane wazi wazi.

Ameeleza kinagaubaga juu ya mifumo itumiwayo kuwadhalilisha wanyonge; mifumo hiyo ikiwa ni siasa, uchumi na ma-sala ya jamii. Basi, twaweza kusema kuwa msanii huyu ameitumia fasihi ipasavyo - kwa kuyamulika maovu katika jamii ili wanaoshiriki katika maovu hayo waweze kujirekebisha, la sivyo, watakumbwa na athari zilizowakumba watangulizi wao walioikiuka mipaka ya maadili.

Jambo lingine muhimu lililodhihirishwa ni kuwa katika jamii ambayo imejigawa katika matabaka, mtafaruku hauishi. Mtafaruku huo huwa ni baina ya tabaka la juu na tabaka la chini. Watu wa tabaka la chini hutia kani na kupigania haki zao ambazo zimekaliwa na watu wa tabaka la juu. Kufuatia utafiti wa riwaya

hizo, pia imeonekana kwamba mnyonge kamwe hawezi kunyamaza mpaka arejeshewe utu na heshima zake alizopokonywa na makabaila. Kwa mfano, katika riwaya zote, tumeuona ukakamavu wa wanyonge katika shauri la kujikomboa kutokana na uonevu na ukandamizwaji. Wana imani isiyo haba kuwa, ingawa hawana nguvu za kutosha kumwondoa mdhalimu mara moja, hatimaye watamuweza. Jambo lililo muhimu kwa wanyonge ni kuupata ule mwamko kuwa wao ni wanyonge. Basi wajue kwamba ukombozi utatokana na wao, wala hauwezi kutoka nje.

Imebainika kuwa kiini cha uovu ulimwenguni ni mali, cheo, madaraka, ubinafsi, uroho, chuki n.k. Hali hii hutokea sana katika jamii ambapo mifumo ya siasa, uchumi, jamii na utamaduni imemilikiwa na watu wachache katika jamii. Watu hao wachache hujihisi kuwa wao ni miungu wadogo. Wanajijaza kiburi, fahari hadhi na majivuno, na kuanza kutambaa huku na kule wakijinyakulia cho chote wanachoweza kukifikia.

Said A. Mohamed aamini kuwa ^{na wewe? * Bla shaka} duniani hapatakuwa na ^{izi hana maoni?} amani mpaka tabaka za kijamii zitakapovunjwa na ^{Hejuru} kupondwapondwa na haki zitakapotambuliwa. Bila hivyo, ^{Kampini-kwani au kupinga Dotti} mapinduizi ya mara kwa mara hayataisha.

Imani ya wanyonge juu ya ushindi katika vita vya ukombozi inawapa moyo watu wowote au makundi yo yote ya watu yaliyo chini ya udhalimu huu na ule kuwa

wasikate tamaa. Hasa wafanyakazi wa hali ya chini wanazinduliwa kuwa wasiwe waoga pale wanapoutetea ukweli na haki za kibinadamu. Kwa upande mwingine, S. A. Mohamed anawahimiza wanafasihi kuwa wana wajibu muhimu wa kuiambia jamii ukweli pasipo kuchelea athari hizi na zile. Anaupinga unafiki katika kulitenda jambo, maadam, dhuluma nazitendwe jinsi gani, uonevu nauendelezwe kiasi gani, haki na ukweli ndizo hatimaye zitatawala. Bila hivyo, basi, nguvu za wanyonge katika harakati za kujihami na kujikomboa hazitaisha kamwe. Mtafaruku na mapambano yataendelea.

nyaka lini ?

- mtahiriwa na watahira wa kazi hii ni 'maskaiva' wote.
- kama ungekawa nimi, uisingempata data 2?

*- Pangu Janyu
Ma-hisa changu ni Ms
kati hini kabikusa
kapi? jinga!*

Mtahiris

*Mtahiris un Mtahiris moja
Ukuria moja!*

W

M A R E J E O

- Abdalla, A., Sauti ya Dhiki, O.U.P. Nairobi,
1973
- Abdulaziz, M.H., Muyaka, 19th Century Swahili
Popular Poetry, K.L.B. Nairobi
1978.
- Arvon, H., Marx and Engels on Literature
and Art. (International General,
New York, 1923)
- Chacha, N.C., Ushairi wa Abdilalif Abdalla.
Tasnifu ya M.A. 1980, Chuo Kikuu,
Nairobi
- Cohen, R., Marxism and Africa: Old and New
Projected, University of
Birmingham, 1975.
- Coser, L.A., Sociology Through Literature,
Prentice Hall, international
Inc. London, 1963.
- Crystal & Davy, Investigating English Style.
Longman Group, 1969.
- Eagleton T., Marxism and Literary Criticism,
Methuen and Co. Ltd. Longon, 1970.

- Freire, P., Pedagogy of the Oppressed,
The Seabury Press, New York,
1968.
- Gachukia, E., (Ed.) Teaching of African Literature
in Schools, K.L.B., Nairobi 1978.
- Hudson, W.H., An Introduction to the Study of
Literature (George & Co. Ltd.
1965).
- Hussain, A., Marxism and the Agrarian
Question (Vol. 2). The Macmillan
Press Ltd., London, 1981.
- Hussein, E., Kinjeketile, O.U.P., Nairobi,
1969.
- _____ Mashetani, O.U.P., Nairobi, 1971.
- _____ Wakati Ukuta, E.A.P.H., Nairobi,
1971.
- _____ Arusi, O.U.P., Nairobi, 1980
- Jackson, J.A., Social Stratification, University
Press, Cambridge, 1968.
- Jones, E.D., (Ed.) African Literature Today,
Heinemann, Nairobi, 1975.
- Kamusi ya Kiswahili Sanifu, O.U.P., Dar-es-Salaam, 1981.

- Kazungu, K.E., "Deviation and Foregrounding in Chosen Swahili Literary Texts" Tasnifu ya M.A. 1982 - Chuo Kikuu, Nairobi.
- Kezilahabi, E., Dunia Uwanja wa Fujo, E.A.L.B., Nairobi, 1975.
- Kichomi, Heinemann, Nairobi, 1974.
- Kiswahili: Jarida la Chuo Kikuu Cha Uchunguzi wa Lugha ya Kiswahili, Dar-es-Salaam, Vol. 41, 1971.
- Kitsao, J., "A Stylistic Approach Adopted for the Study of Written Swahili Prose Texts". Tasnifu ya M.A. 1975 - Chuo Kikuu, Nairobi.
-
- Uasi, O.U.P., Nairobi, 1980
- Lefebvre, H., The Sociology of Marx, The Penguin Press, London, 1968.
- LUGHA: (A Journal for Language Teachers in Kenya - Vol. 5, Nov I, 1976).
- (A Journal for Language Teachers in Kenya - Vol. 5 No. I, 1976).

Marx, K., (1818 - 1883), Capital, London, 1946.

Marx K., & Engels F., The Communist Manifesto
Penguin Books, 1968.

Mazrui, A., Kilio Cha Haki, Longman Kenya
Ltd., Nairobi, 1981.

"Dunia Mti Mkavu, A Literary
Treatise on Marxism". Makala
yaliyoandikwa na Mazrui mnamo
11/6/81.

Mazrui A.,
na
Kazungu K.,
Maendeleo ya Fasihi ya Kiswahili"
makala yaliyotolewa katika
kongamano la kimataifa la Chama
cha Kiswahili cha Kenya, Nairobi,
1981.

Mohamed S.A.,
"Kupatana na riwaya zangu"
(KKA) Kongamano ya Kimataifa,
Kenya Polytechnic, Nairobi,
Agosti, 1981.

Utengano, Longman, Nairobi, 1980.

Asali Chungu, Shungwaya Publishers,
Nairobi, 1978.

Mohamed S.A.,
Dunia Mti Mkavu, Longman, Nairobi,
1980.

-
- Sikate Tamaa, Longman, Nairobi, 1980.
- Mohamed, S.M., Nyota ya Rehema, O.U.P., Nairobi, 1976.
- Moore, G., Twelve African Writers, Hutchinson University Library for Africa, London, 1980.
- Mugambi, P.J., Tasnifu ya M.A. 1982.
- Mugo, G.M., Visions of Africa, K.L.B., Nairobi, 1975.
- Muhando, P., Hatia, E.A.P.H., Nairobi, 1972.
-
- Tambueni Haki Zetu, Tanzania Publishing House, Dar-es-Salaam, 1975.
- Mutiso, G.C.M., Socio-Political Thought in African Literature, Macmillan, London, 1974.
- Sayyid, A. Nasir, Al-Inkishafi, O.U.P., Nairobi, 1971.
- Ngugi wa Thiongo, "Literature and Society" in E. Gachukia (Ed.), Teaching of African Literature in Schools, K.L.B., 1978.

-
- A Grain of Wheat, Heinemann,
London, 1968.
-
- Kesho Wakati Kama Huu, E.A.L.B.,
Nairobi, 1970.
- Ngugi wa T., &
Micere, M.,
Omari, C.,
Okot P' Bi'tek,
Sarte, J.P.,
Sengo, T.,
- Mzalendo Kimathi, Heinemann
Educational Books, Nairobi, 1978.
- Usawa wa Binadamu, E.A.L.B.,
Nairobi, 1976.
- Wimbo wa Lawino, E.A.P.H.,
Nairobi, 1975.
- What is Literature?, Methuen
and Co. Lt., London, 1970.
- MULIKA Vol. 8 (Taasisi ya
Uchunguzi wa Kiswahili wa Chuo
Kikuu Dar-es-Salaam, 1976).
- SWAHILI: "Jarida la Taasisi ya Uchunguzi
wa Kiswahili". Toleo I - 1936-
1970 - Chuo Kikuu - Dar-es-
Salaam.
- Swingewood, A.,
Marx and Modern Social Theory,
The Macmillan Press Ltd., Great
Britain, 1975.

Topan, F., (Ed.)

Uchambuzi wa Maandishi ya
Kiswahili - Vol I, O.U.P.,
Nairobi, 1971.

Tumin, M.M.,

Social Stratification, Prentice
Hall, New Jersey, 1967.

Readings on Social Stratification,
Prentice Hall, London, 1970.

UMMA:

"A magazine of original writing
from the University of Dar-es-
Salaam, Vol I., 1970.

Wanjala, C.,

Standpoints on African Literature,
E.A.L.B., Nairobi, 1973.

William, R.,

Marxism and Literature, O.U.P.,
Oxford, 1977.

Wright, E., (Ed.)

The Critical Evaluation of
African Literature, Heinemann
Educational Books, London, 1973.